

В. І. ЛЕНІН ПРО ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ЯК ГОЛОВНОЇ ПРОДУКТИВНОЇ СИЛИ СУСПІЛЬСТВА

О. Ф. Гусарова

Вирішальною умовою* матеріального життя суспільства є спосіб виробництва матеріальних благ, без яких суспільство не може ні жити, ні розвиватися. Спосіб виробництва містить дві сторони — продуктивні сили, які складають зміст способу виробництва, і виробничі відносини, що являють собою його суспільну форму.

Взаємодія продуктивних сил і виробничих відносин визначається загальним для всіх формацій законом відповідності виробничих відносин рівню та характеру продуктивних сил. Дія цього закону обумовлює заміну однієї суспільно-економічної формації іншою і визначає зміну виробничих відносин у межах однієї формації.

В. І. Ленін підкреслював, що розвиток способу виробництва в кожній суспільно-економічній формації починається з розвитку продуктивних сил. Вони чинять вирішальний вплив на виробничі відносини¹, які мають тенденцію відставати від продуктивних сил, що безперервно розвиваються. На певному етапі розвитку відповідність між двома сторонами способу виробництва порушується і виробничі відносини, що досі давали простір розвитку продуктивних сил, затримують, гальмують їхній розвиток. Щоб відновити відповідність виробничих відносин продуктивним силам в умовах капіталізму необхідна експропріація капіталістів, яка за словами Леніна, дає «гігантський розвиток продуктивних сил»².

Продуктивні сили суспільства — це створені суспільством засоби виробництва і люди, що пускають їх у дію і здійснюють виробництво матеріальних благ. Самі собою засоби виробництва ніяких благ виробляти не можуть. Вирішальним фактором виробництва є трудящий, працівник з його робочою силою. «Під робочою силою, або здатністю до праці, — писав К. Маркс, — ми розуміємо сукупність фізичних і духовних здібностей, які має організм, жива особистість людини, і які пускає вона в хід кожного разу, коли виробляє які-небудь споживні вартості»³.

Робоча сила — активний елемент процесу виробництва. Тільки люди своєю працею завдяки набутим знанням, досвіду і навичкам до праці пускають у дію засоби виробництва, створюють, розвивають і вдо-

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 2, стор. 7; т. 1, стор. 116—117.

² В. І. Ленін. Твори, т. 25, стор. 425.

³ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 165.

сконалюють їх, розширюючи при цьому свої знання. Цим забезпечується розвиток продуктивних сил і здійснюється виробництво в масштабах, що безперервно збільшуються. Люди, трудящі маси — єдиний творець існуючих на землі матеріальних і духовних цінностей.

«Перша продуктивна сила всього людства, — писав В. І. Ленін, — є робітник, трудящий»¹. Робоча сила як особистий фактор процесу виробництва існує в будь-якому суспільстві і в кожному з них набуває певної соціально-економічної форми, при цьому змінюється її значення і роль, а також характер її використання, який головним чином визначається соціально-економічними умовами².

Капіталізм, як неодноразово підкреслював Ленін, відокремлюючи безпосередніх виробників від засобів виробництва, перетворює їх у найманих робітників. Трудящі, позбавлені засобів виробництва, змушені продавати свою робочу силу власникові засобів виробництва. Робоча сила перетворюється на предмет купівлі-продажу, на товар³. Цим створюються відносини експлуатації: власники засобів виробництва експлуатують найманих робітників, привласнюючи створену ними додаткову вартість. Оскільки метою капіталістичного виробництва є одержання максимуму додаткової вартості, ступінь експлуатації безперервно зростає.

За капіталізму засоби виробництва протистоять трудящому, як чужа, ворожа йому сила, панують над ним. В. І. Ленін підкреслював, що при капіталізмі «машини витісняють найманих робітників»⁴. Ленін довів, що розвиток науково-технічного прогресу за капіталізму посилює експлуатацію, веде до зростання безробіття, несе за собою нові злигодні для робітників і нові прибутки капіталістам.

Характерною рисою використання робочої сили за капіталізму є те, що капіталізм неспроможний забезпечити повну зайнятість. Йому притаманний (через дію закону народонаселення) поряд із ростом суспільного багатства ріст надлишкового населення. «Капіталістичне перенаселення створюється тим, — писав В. І. Ленін, — що капітал опановує виробництво і, зменшуючи число необхідних (для виробництва даної кількості продуктів) робітників, створює надлишкове населення»⁵. А це призводить до масового безробіття, яке в умовах капіталізму набуває постійного, хронічного характеру, руйнуючи головну продуктивну силу суспільства — робочу силу. Безробіття погіршує і без того тяжке становище трудящих мас, посилює ріст зубожіння — і відносного і абсолютного.

Капіталізм усуває трудящі маси від участі в політичному житті, принижуючи цим їх роль і затримуючи їх розвиток. В. І. Ленін зауважував, що «в силу умов капіталістичної експлуатації... при звичайному, мирному ході подій більшість населення від участі в громадсько-політичному житті відсторонена»⁶.

Усе це призводить до того, що за капіталізму можливості трудящої людини обмежені, у неї вбито інтерес до творчої праці, вона не зацікавлена в розвитку засобів виробництва⁷. І сама вона існує «для

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 321.

² Під використанням робочої сили розуміється її споживання в процесі праці. — Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 12, стор. 673; т. 23, стор. 173.

³ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 1, стор. 85, 185; т. 3, стор. 21; т. 21, стор. 42; т. 3, стор. 50; т. 29, стор. 97.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 192.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 1, стор. 423.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 25, стор. 418.

⁷ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 373.

потреб збільшення уже існуючих вартостей, замість того, щоб, навпаки, матеріальне багатство існувало для потреб розвитку робітника»¹. В. І. Ленін довів положення про те, що «ганебне економічне становище, в якому перебуває пролетаріат, нестримно штовхає його вперед і змушує боротися за своє остаточне визволення»².

В. І. Ленін всебічно обпрунтував роль пролетаріату як головної рушійної сили революційного перетворення світу. В своїй праці «Розвиток капіталізму в Росії» він довів економічну основу керівної ролі пролетаріату, відстояв, розвинув у своїх творах марксистське вчення про диктатуру пролетаріату, неодноразово підкреслюючи, що «є тільки один засіб покласти край експлуатації праці капіталом, а саме: знищити приватну власність на знаряддя праці, передати всі фабрики, заводи, рудники, а також усі великі маєтки і т. п. до рук усього суспільства і вести спільне соціалістичне виробництво, спрямовуване самими робітниками»³.

Із встановленням суспільної власності на засоби виробництва в умовах соціалізму працівник з його робочою силою виступає колективним власником засобів виробництва. Оскільки робоча сила безпосередньо поєднана із засобами виробництва, вона перестає бути товаром, предметом купівлі-продажу, об'єктом експлуатації. Трудівники соціалістичного виробництва створюють, за характеристикою К. Маркса, «союз вільних людей, що працюють спільними засобами виробництва і планомірно... витрачають свої індивідуальні робочі сили як одну суспільну робочу силу»⁴.

Таким чином, робоча сила за соціалізму набуває форми суспільної робочої сили, належить усьому суспільству, є суспільним багатством і використовується для забезпечення «повного добробуту і вільного всебічного розвитку всіх членів суспільства»⁵.

Безпосереднє поєднання робочої сили і засобів виробництва знищує підкорення робітника засобам виробництва та експлуатацію, докорінно змінює значення науково-технічного прогресу, який і полегшує працю робітників. В. І. Ленін відзначав: «Вперше після століть праці на чужих, підневільної роботи на експлуататорів з'являється можливість роботи на себе, і притому роботи, яка спирається на всі здобутки новітньої техніки і культури»⁶.

Науково-технічний прогрес і піднесення на його основі продуктивності суспільної праці в умовах соціалізму є засобом збільшення виробництва матеріальних і духовних благ в інтересах всього суспільства, засобом піднесення матеріального добробуту. Так, тільки за 1968 р. реальні прибутки трудящих СРСР зросли на 6,1%, а за три роки п'ятирічки — на 20,6%⁷. Соціалізм «поєднує прискорення технічного прогресу з цілковитою зайнятістю всього працездатного населення»⁸.

Спосіб поєднання робочої сили і засобів виробництва визначає суть взаємин між людьми в процесі виробництва. За соціалізму це

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 589.

² В. І. Ленін. Твори, т. 2, стор. 8.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 2, стор. 89.

⁴ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 86.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 36.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 364.

⁷ «Правда», 26 січня 1969 р.

⁸ Програма КПРС. Політвидав, Київ, 1962, стор. 165.

відносини суспільної рівноправності трудящих, товариства, співробітництва, взаємопідтримки, взаємодопомоги вільних від експлуатації людей.

Суспільна соціалістична власність і спосіб поєднання робочої сили і засобів виробництва за соціалізму забезпечують можливість всебічного розвитку людини, її талантів, здібностей, обдарувань. В. І. Ленін відзначав: «...тільки з соціалізму почнеться швидкий, справжній, дійсно масовий рух вперед в усіх галузях суспільного і особистого життя, рух, який відбуватиметься при участі *більшості* населення, а далі всього населення»¹. Важливішим показником такого «руху вперед» є ріст культурно-технічного рівня народу. За роки Радянської влади у нас повністю ліквідовано неписьменність, і наша країна вийшла на перше місце в світі за рівнем і розмахом освіти. Тільки в 1968 р. різними видами навчання було охоплено 77 млн. чоловік, із них у загальноосвітніх школах навчалося 49 млн., у вузах — 4,5 млн., у технікумах та інших середніх спеціальних учбових закладах — 4,3 млн. чоловік. Протягом 1968 року в народне господарство було направлено більше 500 тис. спеціалістів з вищою освітою і 900 тис. — з середньою спеціальною освітою. Оволоділи новими професіями та підвищили свою кваліфікацію 17 млн. чоловік². В. І. Ленін указував, що тільки соціалістичний лад дозволяє «залучити дійсно більшість трудящих на арену такої роботи, де вони можуть проявити себе, розгорнути свої здібності, виявити таланти, яких в народі — непочате джерело і які капіталізм м'яв, давив, душив тисячами і мільйонами»³.

В. І. Ленін підкреслював активну, творчу роль трудящих у соціалістичному суспільстві: «... Соціалізм живий, творчий, — писав він, — є витвір самих народних мас»⁴. В умовах соціалізму незмірно зростає роль робітника в процесі виробництва. «Радянський трудівник, — підкреслював Л. І. Брежнев, — ось хто в нас справжній хазяїн виробництва. Він уболіває душою за свій цех, за своє підприємство, за честь заводської марки, за свій колгосп і радгосп»⁵.

Таким чином, соціалізм докорінно змінює становище людини, посилює її роль як головної продуктивної сили суспільства, створює умови, за яких робітничий клас стає «пануючим класом в розумінні керівництва всіма трудящими і класом пануючим політично»⁶.

Характерною рисою використання суспільної робочої сили в умовах соціалізму є її висока зайнятість безпосередньо суспільною працею. Висока зайнятість за соціалізму забезпечується передусім соціалістичною власністю на засоби виробництва, характером поєднання робочої сили і засобів виробництва, планомірною формою економічних процесів, високими темпами соціалістичного накопичення, яке супроводжується систематичним скороченням робочого дня, збільшенням тривалості відпусток робітникам та службовцям викликає додаткову потребу народного господарства в робочій силі. Тільки в 1968 р. середньорічна чисельність робітників і службовців в СРСР збільшилася на 2,8 млн. чоловік (або на 3,5%) і складала 85,1 млн. чоловік⁷.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 25, стор. 428—429.

² «Правда», 26 січня 1969 р.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 363.

⁴ Там же, стор. 250.

⁵ Л. І. Брежнев. Речь на конференции Московской парторганизации. «Правда», 30 березня 1968 р.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 323.

⁷ «Правда», 26 січня 1969 р.

Однак і зараз народне господарство відчуває гостру нестачу робочої сили. Основою и джерелом формування робочої сили суспільства є трудові ресурси. У зв'язку з цим раціональне використання трудових ресурсів — найважливіше народногосподарське завдання. На вересневому (1965 р.) Пленумі ЦК КПРС підкреслювалося: «Велике значення для прискорення темпів розвитку виробництва, підвищення добробуту народу має раціональне використання трудових ресурсів. Тепер у нас 85% працездатного населення зайнято в суспільному господарстві або вчиться; з числа жінок зайнято 75%. Решта населення зайнята в особистому підсобному і домашньому господарстві. З цих даних видно, що є можливість залучити додаткову робочу силу до суспільного виробництва і сфери обслуговування»¹. А це дуже важливо, бо суспільству вигідно в умовах соціалізму максимальне збільшення зайнятості суспільною працею, тому що це підвищує і обсяг виробництва, і рівень життя населення.

Таким чином, соціалізм, економічно забезпечує кожному працівникові можливість застосування його робочої сили і вирішує проблему повної зайнятості. При цьому соціалізм ставить проблему досягнення найбільш доцільної, ефективної зайнятості по галузях і сферах народного господарства та по території країни. Критерієм оцінки раціональності зайнятості, раціонального використання робочої сили в соціалістичному суспільстві є економія у витратах суспільної праці, що зводиться, як відзначав К. Маркс, до економії часу. «Економія часу,— писав він,— як і планомірний розподіл робочого часу по різних галузях виробництва залишається першим економічним законом на основі колективного виробництва»².

В умовах соціалістичної власності суспільство використовує закон планомірного розвитку, свідомо планує і регулює суспільне виробництво, виробничі пропорції, на основі яких плануються пропорції у використанні робочої сили. В. І. Ленін вказував на необхідність при складанні планів розвитку народного господарства передбачати розвиток його різних галузей «з врахуванням потрібної кількості робітників»³. Планомірний розподіл робочої сили здійснюється при мінімальних витратах суспільної праці і забезпечує найраціональнішу зайнятість робочої сили по галузях, сферах народного господарства і по території країни.

За капіталізму пропорції у розподілі робочої сили тяж складаються під впливом пропорцій виробничих. Однак через панування приватної власності, яка породжує анархію виробництва і конкуренцію, регулятором виробництва і виробничих пропорцій виступає стихійно діючий закон вартості, а це в свою чергу приводить до стихійності і до саможовпливу в розподілі і перерозподілі робочої сили. Все це викликає величезні витрати праці. «Яка сила-силенна праці,— писав В. І. Ленін,— пропадає даремно тепер від безладності, хаотичності всього капіталістичного виробництва!»⁴.

В. І. Ленін неодноразово підкреслював необхідність планомірного розподілу і перерозподілу робочої сили в умовах соціалізму. У своїй праці «Держава і революція» В. І. Ленін вказував, що за соціалізму необхідний суворий контроль держави за мірою праці і мірою споживання, за правильним використанням і розподілом робочої сили в мас-

¹ О. М. Косигін. Доповідь на вересневому Пленумі ЦК КПРС. Політвидав. 1965, стор. 13.

² Архив К. Маркса и Ф. Энгельса. Партиздат, 1935, том. IV, стор. 119.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 112.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 132.

штабі всього народного господарства¹. Ця лєнінська вказівка знайшла своє відбиття і в другій Програмі партії, прийнятій на VIII з'їзді РКП(б) у березні 1919 р. В ній було відзначено, що успіх соціалістичного будівництва передбачає «необхідне з метою планомірного розвигку народного господарства максимальне використання всієї робочої сили, яка є в державі, правильний розподіл і перерозподіл її, як між різними територіальними областями, так і між різними галузями народного господарства»².

Заміна приватної власності на засоби виробництва суспільною, що дала поштовх гігантському розвитку продуктивних сил, змінила і найважливіші пропорції зайнятості між продуктивною і непродуктивною сферами, а також всередині цих сфер. У першу чергу вона змінила пропорції зайнятості між промисловістю і сільським господарством.

Колективізація, комплексна механізація на основі електрифікації, піднесення культурно-технічного рівня працівників сільського господарства значно підвищили продуктивність сільськогосподарської праці і дали можливість при безперервно зростаючому обсязі сільськогосподарської продукції зменшити питому вагу зайнятих у сільському і лісному господарстві з 75% в 1913 р. до 30% у 1967 р.³ Цьому ж у значній мірі сприяло і те, «що одна за одною галузь промисловості, один за одним вид оброблення сирового продукту відриваються від землеробства і стають самостійними, утворюючи, таким чином, індустріальне населення»⁴.

Зменшення питомої ваги зайнятих у сільському господарстві є прогресивним економічним процесом і триватиме, бо питома вага зайнятих у сільському господарстві у нас ще дуже висока.

Директиви XXIII з'їзду КПРС передбачають за 1966—70 рр. збільшити обсяг промислового виробництва на 47—50% при рості продуктивності праці на 33—35%, що вимагає значного приросту кількості робітників і службовців. У сільському господарстві середньорічний обсяг продукції повинен зрости на 25% при рості продуктивності праці в колгоспах і радгоспах на 40—45%⁵. Це зумовить подальше вивільнення працівників із сільськогосподарського виробництва, що дасть можливість поліпшити структуру зайнятості і спрямувати вивільнену робочу силу в першу чергу в ті галузі промисловості, які забезпечують розвиток науково-технічної революції на сучасному етапі.

Розвиток продуктивних сил, ріст матеріального добробуту і культурного рівня членів соціалістичного суспільства зумовлює розширення непродуктивної сфери.

За капіталізму наука, освіта, охорона здоров'я, мистецтво тощо поряд з тим, що вони служать прогресу, є об'єктами приватного підприємництва і непродуктивна сфера, як підкреслював В. І. Ленін, представлена «торгашеськими підприємствами, з усіма найгіршими сторонами спекуляції, наживи, обману, підробки»⁶ мета яких — здобуття наживи.

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 25, стор. 424, 430.

² КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. I, Політвидав. К., 1954, стор. 395.

³ СССР в цифрах в 1967 году. «Статистика». М., 1968, стор. 113.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 2, стор. 198.

⁵ Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Політвидав. К., 1966, стор. 219—220, 230—235.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 382.

За соціалізму непродуктивна сфера підпорядкована основному економічному закону соціалізму, задовольняє не тільки матеріальні потреби людини, а й є могутньою силою її духовного розвитку. Таким чином, розвиток непродуктивної сфери, який залежить від розвитку виробництва, в свою чергу активно впливає на останнє, і їх розвиток в цілому спрямований на те, щоб «зробити життя всіх трудящих найлегшим, таким, яке давало б їм можливість добробуту»¹. Останнім часом намітилися високі темпи розвитку непродуктивної сфери. У 1967 р. питома вага зайнятих у непродуктивній сфері зросла до 20,6%, причому $\frac{2}{3}$ з них були зайняті в освіті, науці й охороні здоров'я². Тенденція збільшення питомої ваги зайнятих у непродуктивній сфері збережеться й надалі, бо ефективність праці трудівників непродуктивної сфери залежить у першу чергу від збільшення їх кількості. Це — основний шлях розвитку непродуктивної сфери.

В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що наша країна знаходиться у вигідних умовах, бо вона має у своєму розпорядженні величезні природні багатства, розробка яких «прийомами найновішої техніки дасть основу небаченого прогресу продуктивних сил»³. У зв'язку з цим В. І. Ленін відзначав необхідність більш раціонального розміщення продуктивних сил з метою економії суспільної праці⁴. Ці положення В. І. Леніна знайшли відбиття у Директивах XXIII з'їзду КПРС, де записано: «Завдання підвищення ефективності суспільного виробництва вимагають дальшого поліпшення розміщення продуктивних сил»⁵.

Особлива роль у Директивах відводиться прискореному розвитку східних районів країни. У 1921 р. В. І. Ленін писав: «Подивіться на карту РСФРР... на південь від Оренбурга і від Омська, на північ від Томська йдуть неосяжні простори, на яких умістилися б десятки величезних культурних держав. І на всіх цих просторах панує патріархальщина, напівдикість і справжнісінька дикість»⁶. За роки Радянської влади на цій території створені найрізноманітніші галузі промисловості, гіганти індустрії, центри науки і культури. На східні райони країни припадає 80% гідроенергетичних ресурсів, $\frac{3}{4}$ розвіданих запасів вугілля, більше 60% запасів нафти, $\frac{4}{5}$ загальносоюзних запасів деревини. Але на сході проживає менше $\frac{1}{4}$ населення СРСР⁷. Слабка заселеність цих районів поряд з необхідністю освоєння величезних багатств викликає гострий дефіцит робочої сили.

У зв'язку з цим особливу актуальність набувають питання територіального перерозподілу робочої сили, який за соціалізму здійснюється планово і є передумовою для розвитку як виробництва, так і самих людей. «Без створення рухливості населення, — зазначав В. І. Ленін, — не може бути і його розвитку»⁸.

Усе це говорить про те, що ефективне використання робочої сили передбачає найдоцільніший її розподіл як між галузями і сферами народного господарства, так і по території нашої величезної країни.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 366.

² СССР в цифрах в 1967 году «Статистика». М., 1968, стор. 114.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 223.

⁴ Див. там же, стор. 282.

⁵ Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Політвидав, К., 1966, стор. 248.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 318.

⁷ «Экономическая газета», 1966, № 30, стор. 26.

⁸ В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 209.

У зв'язку з тим, що використання робочої сили є в той же час виробництво матеріальних благ, дальше вивчення і практичне застосування лєнінських положень про використання робочої сили має величезне народно-господарське значення на сучасному етапі комуністичного будівництва.

МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО МІСЦЕ ТА РОЛЬ СПОЖИВАННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ

З. П. Школьнікова

Основою існування і розвитку будь-якого суспільства є виробництво матеріальних благ, тому воно повинно безперервно і постійно відновлюватися. «Хоч би яка була суспільна форма процесу виробництва, він в усякому разі повинен бути безперервним, тобто повинен періодично все знов і знов проходити одні й ті самі стадії»¹.

Постійне відновлення процесу виробництва становить процес суспільного відтворення. Марксистсько-ленінська політична економія вивчає питання відтворення, його закономірності у суспільному масштабі. Політична економія встановила, що суспільне відтворення розвивається на основі органічної єдності виробництва матеріальних благ, їх розподілу, обміну та споживання. Це і є основні стадії або фази суспільного відтворення, через які проходить вироблений продукт в будь-якому суспільстві.

Виробництво — це створення споживних вартостей людською працею.

На стадії розподілу вироблений продукт одержує конкретне призначення для дальшого використання. У процесі обігу він переміщується до місця його споживання. Але оскільки назустріч тому чи іншому товару (чи продукту) рухається інший товар (чи продукт), який може його замінювати, цей обіг набуває форма обміну.

У процесі споживання продукт застосовується для певної мети.

В цьому обороті виробництво виступає завжди як початкова, споживання — як кінцева, завершальна фаза відтворення, а розподіл і обмін — як зв'язуючі їх проміжні стадії.

К. Маркс, розглядаючи зв'язок між цими стадіями, писав, що кожна з них виступає як засіб для іншої і одночасно опосередковується іншою. Марксизм стверджує, що провідне місце серед цих взаємозв'язаних стадій належить виробництву. Але і інші фази відіграють також значну роль. Вони впливають одна на одну і разом становлять єдине ціле. В цій єдності важливе значення також має споживання. Марксистсько-ленінська політична економія розглядає два види споживання — виробниче і особисте, з'ясовує відмінності та зв'язки між ними.

Характеризуючи відмінності між виробничим і особистим споживанням, К. Маркс писав: «...Виробниче споживання тим відрізняється від індивідуального споживання, що в останньому продукти споживаються як життєві засоби живого індивідуума, в першому — як життєві засоби праці, тобто діючої робочої сили цього індивідуума. Через це продукт індивідуального споживання є сам споживач, а результат виробничого споживання — продукт, відмінний від споживача»².

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 536.

² Там же, стор. 181.

У роботі «До критики політичної економії» К. Маркс, визначаючи суть виробничого споживання, вказував, що будь-яке виробництво вступає перш за все як споживання: по-перше, його особистого фактора — робочої сили («суб'єктивне споживання»), по-друге, його матеріальних елементів чи засобів виробництва («об'єктивне споживання»).

Використання засобів праці приводить до їх зношування. Предмети праці в ході виробництва змінюють свій початковий вигляд і перетворюються людиною в нові необхідні для неї продукти. Разом з тим в процесі цієї цілеспрямованої діяльності споживається робоча сила людини.

З того визначення виробничого споживання, яке дає К. Маркс, випливає, що суть цього споживання не можна зводити тільки до споживання матеріальних факторів виробництва. Це споживання включає й іншу сторону — споживання робочої сили людини в процесі виробництва. Ці дві сторони виробничого споживання тісно між собою зв'язані. Без споживання робочої сили неможливе виробниче споживання засобів виробництва, і навпаки. Головним при цьому є споживання робочої сили. Тільки її застосування може, як підкреслював К. Маркс, воскрешати засоби виробництва із мертвих.

Але в нашій економічній літературі можна зустріти і одностороннє визначення виробничого споживання. Наприклад, деякі автори стверджують, що виробниче споживання характеризується використанням в процесі виробництва матеріальних засобів, різних знарядь праці, сировини, допоміжних матеріалів¹.

Виробниче споживання, споживання засобів виробництва та робочої сили відбувається в самому процесі виробництва і не утворює будь-якої особливої фази відтворення. Воно безпосередньо відноситься до процесу виробництва. У процесі виробничого споживання створюються матеріальні блага. Коли йдеться про споживання як необхідний і завершальний момент відтворення, то тут завжди треба мати на увазі особисте споживання, що створює самостійну фазу відтворення. У процесі особистого споживання людина використовує матеріальні й духовні блага для відтворення своєї робочої сили, спожитої під час виробничої або суспільної діяльності. К. Маркс особисте споживання називає власним споживанням. Отже, виробниче споживання є безпосередньо процесом виробництва. Цим і визначається його місце та роль в системі суспільного відтворення. Виробниче споживання, або безпосереднє виробництво є вихідним моментом відтворення. У процесі виробничого споживання створюються ті чи інші споживні вартості, а в процесі особистого споживання, навпаки, вони поглинаються. Тому питання про чітке розмежування виробничого і особистого споживання має велике значення. Але в економічній літературі інколи зустрічається плутання понять особистого і виробничого споживання.

Класики марксизму-ленізму в багатьох своїх роботах доводили наявність певного зв'язку між цими двома видами споживання. Особисте споживання можливе лише на основі виробничого споживання, так як тільки останнє забезпечує споживання матеріалом (предметами споживання). А в процесі особистого споживання відтворюється робоча сила, необхідна для виробничого споживання. Останнє завжди зв'язане з особистим.

У статті «Замітка до питання про теорію ринків» В. І. Ленін писав: «...Кінець кінцем, продуктивне споживання (споживання засобів

¹ Див.: Г. П. Булатов и И. М. Панков. Все для человека. Ставропольск. книжн. изд-во, 1961, стор. 6.

виробництва) завжди зв'язане з особистим споживанням, завжди залежне від нього. Тимчасом капіталізміві властиве, з одного боку, прагнення до безмежного розширення напромадження і виробництва, а з другого боку, — пролетаризування народних мас, яке ставить досить вузькі межі розширенню особистого споживання»¹.

За своїм обсягом виробниче споживання повинно бути більше особистого, бо результат виробництва має забезпечити не тільки потреби особистого споживання, але й можливість продовження виробництва та його розширення. Тому треба створити в процесі виробництва і відтворити такі споживні вартості, що можуть бути використані в процесі виробничого і особистого споживання.

Виробництво, яке не завершується споживанням, не може повторитися, воно не має стимулів для свого відновлення. Виходячи з цього, буржуазна економічна наука проголошує, що єдиною метою будь-якого виробництва є споживання. Але той факт, що будь-яке виробництво кінець кінцем зв'язане з споживанням, ще не означає, що особисте споживання не є безпосередньою метою будь-якого виробництва. Цей зв'язок між виробництвом і споживанням має конкретно історичний характер і обумовлений відносинами власності на засоби виробництва. В умовах капіталізму, наприклад, споживання не є метою капіталістичного виробництва. «Що споживання не є метою капіталістичного виробництва, це факт. Суперечність між цим фактом і тим фактом, що кінець кінцем виробництво зв'язане з споживанням, залежить від споживання і в капіталістичному суспільстві, — це суперечність не доктрини, а дійсного життя»².

У споживанні використовуються результати виробництва. Споживання, використовуючи вироблені продукти, доводить їх до остаточного вигляду як предметів споживання. «...Одяг стає дійсно одягом лише тоді, коли його носять; будинок, в якому не живуть, фактично не є дійсним будинком. Таким чином, продукт, на відміну від простого предмета природи, проявляє себе як такий, стає продуктом тільки в споживанні»³.

Витрата продуктів у споживанні викликає необхідність виробництва нових продуктів замість спожитих. Якщо вироблені продукти не будуть спожиті, то виробництво їх є безглуздим, некорисним і повинно бути припинено. Звідси виходить, що споживання спонукає до продовження виробництва, створює основу для відтворення. У процесі споживання перевіряється, як вироблені продукти задовольняють потреби, чи відповідають вони цим потребам. Таким чином виявляються недоліки у виробництві. Споживання ставить нові вимоги щодо якості продуктів, визначає необхідне зростання і вдосконалення їх виробництва. Отже, в процесі особистого споживання відбувається знищення матеріальних благ, вони випадають з процесу відтворення, але, що головне, відтворюється здатність до праці, відбувається всебічний розвиток людини.

Отже, і той, і другий види споживання є внутрішніми моментами процесу відтворення, але вони займають в ньому зовсім різне положення і виконують принципово різні функції.

Питання про місце споживання в системі відтворення іноді трактується помилково. Зустрічається думка, що споживання виходить за межі суспільного відтворення. Таке твердження можна, наприклад, зу-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 4, стор. 43.

² Там же, стор. 65.

³ К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 12, стор. 675.

стріти в брошурі Х. Г. Гуляняна, де сказано, що в результаті обміну товарів на гроші завершується процес відтворення і товар надходить до сфери споживання¹.

Можливо, причиною такого твердження послужило своєрідне розуміння відомого місця з «Рукописної спадщини К. Маркса», де він писав: «...Споживання... лежить, власне, поза економікою, крім тільки того, що воно, в свою чергу, робить зворотний вплив на вихідний пункт і знову дає початок усьому процесові»².

А далі, немовби роблячи висновок, Маркс зазначає: «Результат, до якого ми прийшли, полягає не в тому, що виробництво, розподіл, обмін і споживання ідентичні, а в тому, що всі вони становлять частини цілого, відмінності всередині єдності»³.

Звідси видно, що Маркс вважає споживання частиною, моментом єдиного цілого — процесу відтворення.

Процес споживання, власне, знаходиться не за межами суспільного відтворення, а становить його заключну фазу. В споживанні використовуються результати виробництва. Але споживання, як процес використання споживчих продуктів і послуг, розповсюджується і на ті споживні вартості, які людина знаходить в готовому вигляді в оточуючому її середовищі: вода, повітря, сонячне світло, рослинний і тваринний світ та ін. Зовнішньо цей процес виступає як відносини між суспільством і природою. Буржуазні економісти так і пояснюють процес споживання. Однак коли К. Маркс говорить про єдність виробництва, розподілу, обміну і споживання, то цю єдність він бачить не в відносинах між суспільством та природою, а в тому, що всередині даного способу виробництва існують певні виробничі відносини, які зв'язують людей або класи в усіх сферах процесу відтворення. «Певне виробництво зумовлює... певне споживання, розподіл, обмін і певні відношення цих різних моментів один до одного»⁴.

У іншому місці К. Маркс пише: «Споживання продуктів визначається суспільними умовами, в які поставлені споживачі, а самі ці умови ґрунтуються на антагонізмі класів»⁵.

Кожна суспільно-економічна формація має свої закони, які визначають хід відтворення, а разом з тим роль і місце особистого споживання в суспільному відтворенні. В антагоністичних формаціях метою виробництва є задоволення потреб пануючих класів. Так, метою виробництва при капіталізмі є створення додаткової вартості, що привласнюється класом капіталістів. Про специфічну мету капіталістичного виробництва неодноразово писав В. І. Ленін⁶. Заради здобуття додаткової вартості капіталісти збільшують обсяг виробництва. Але розширення виробництва матеріальних благ при капіталізмі наштовхується на низький рівень народного споживання. Панування приватнокапіталістичної власності на засоби виробництва приводить до виникнення антагоністичних суперечностей між виробництвом і споживанням.

В усіх класових досоціалістичних формаціях особисте споживання суспільства різко відрізняється за своїм характером, рівнем та структурою — на споживання трудящих і споживання експлуататорів. У цілому ряді своїх робіт В. І. Ленін дав яскраву характеристику поля-

¹ Див.: Х. Г. Гулянян. Производство и потребление при социализме. Изд-во «Знание», 1957, стор. 9.

² К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 12, стор. 673.

³ Там же, стор. 682.

⁴ Там же, стор. 682.

⁵ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 4, стор. 95.

⁶ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 23, т. 4, стор. 65.

ризації споживання в класово-антагоністичних формаціях¹. Споживання трудящих має місце тільки як відтворення робочої сили, необхідної для існування і розвитку даного способу виробництва.

При капіталізмі, за виразом К. Маркса, робітник частіше «...поглинає життєві засоби лише для того, щоб тримати «в ходу» свою робочу силу, як парова машина — вугілля і воду, як колесо — мастильні масла»².

Далі К. Маркс говорить, що індивідуальне споживання робітничого класу при капіталізмі «це — виробництво і відтворення найбільш необхідного для капіталіста засобу виробництва — самого робітника. Таким чином, індивідуальне споживання робітника становить момент у виробництві і відтворенні капіталу...»³.

Індивідуальне споживання експлуататорів у процесі відтворення суспільного продукту має паразитичний характер.

З перетворенням класової структури суспільства і економіки соціалізм усуває паразитичне споживання, а разом з тим скасовує соціальні відмінності споживання за класовою ознакою.

При соціалізмі, як указував В. І. Ленін «...Все вироблюване робітниками і всі поліпшення у виробництві повинні йти на користь самим трудящим»⁴.

Соціалізм зв'язує споживання з суспільно корисною трудовою діяльністю людей. Витрати виробництва і відтворення робочої сили при соціалізмі визначаються, з одного боку, потребами всебічно розвиненої людини, а, з другого боку, досягнутим рівнем розвитку продуктивних сил. Зростання виробництва і підвищення його ефективності при соціалізмі одночасно свідчить про збільшення споживання, бо метою виробництва в соціалістичному суспільстві є задоволення потреб трудящих. Чим більше виробляється товарів, необхідних суспільству, тим більше їх споживається. Ще в 1902 р. В. І. Ленін зазначав, що метою соціалістичного виробництва буде «забезпечення цілкового добробуту і вільного всебічного розвитку всіх його членів»⁵.

Сьогодні життя переконливо показує, що «соціалістичний лад... поставив уперше в історії життєвий рівень народу в пряму залежність від ступеня розвитку матеріального виробництва і продуктивності праці і тим самим відкрив кожному трудящому шлях до дедалі повнішого задоволення своїх матеріальних і культурних потреб»⁶. Безперервне зростання виробництва, характерне для соціалізму, становить матеріальну основу матеріального і культурного добробуту народу. Так, в Радянському Союзі частина національного доходу, що використовується на споживання, зросла з 105 млрд. крб. в 1960 р. до 174,8 млрд. крб. в 1968 р., а особисте споживання населення — з 94 до 155,1 млрд. крб. В загальному фонді споживання особисте споживання становило близько 89%⁷.

За півстоліття виробництво предметів споживання в нашій країні збільшилося в 23 рази. Тепер за один місяць предметів споживання в СРСР виробляється майже вдвічі більше, ніж за цілий рік в царській Росії.

¹ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 1, стор. 407; т. 18, стор. 191; т. 20, стор. 50—51.

² К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 542.

³ Там же.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 2, стор. 78.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 11.

⁶ Матеріали XXIII з'їзду КПРС, Держполітвидав УРСР, 1966, стор. 146.

⁷ Див.: Народное хозяйство СССР в 1968 г. Стат. ежегодник, М., 1969, стор. 571.

Ці дані свідчать про те, що з побудовою розвинутого соціалістичного суспільства, в умовах поступового переходу від соціалізму до комунізму народне споживання формується на основі дальшого розвитку матеріально-технічної бази соціалізму, неухильного зростання продуктивності праці та збільшення національного доходу. В умовах соціалізму народне споживання є головною і безпосередньою метою соціалістичного виробництва.

Отже, характерною особливістю особистого споживання в будь-якій суспільно-економічній формації є його постійна зміна і розвиток. Ця безперервність руху й розвитку споживання надає безперервності рухові виробництва.

Звідси виходить, що особисте споживання виступає не просто як відносно самостійна категорія, що лежить за межами виробництва, а як необхідний внутрішній момент самого виробництва, а також відтворення. Отже, роль і значення споживання в здійсненні суспільного відтворення полягає в тому, що, по-перше, воно створює потребу в новому виробництві, ставить перед ним нові завдання і, таким чином, є засобом, що невинно рухає виробництво вперед, і, по-друге, воно є не тільки завершальною метою виробництва, а й кінцевим пунктом відтворення, завдяки якому відтворюється робоча сила. Завдяки цьому споживач стає виробником і тим самим створюються умови для дальшого розвитку виробництва.

В. І. ЛЕНІН ПРО ВИЗНАЧАЛЬНУ РОЛЬ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО РІВНЯ У ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ЗА УМОВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

О. Ф. Гусарова

Матеріально-технічну базу комунізму можна створити тільки на основі систематичного і неухильного науково-технічного прогресу, який є об'єктивною, постійно діючою закономірністю соціалістичного виробництва.

В. І. Ленін надавав вирішального значення науково-технічному прогресові, підкреслюючи, що «комуністичного суспільства не можна побудувати, якщо не відродити промисловості і землеробства... на сучасній технічній основі, яка ґрунтується на сучасній науці, техніці, на електриці»¹.

Разом з тим В. І. Ленін неодноразово відзначав важливість відповідності між об'єктивними і суб'єктивними факторами виробництва для успішного будівництва комуністичного суспільства, підкреслюючи, що науково-технічний прогрес і вдосконалення на його основі виробництва є матеріальною основою зростання кваліфікації працівників та викликає необхідність такого зростання². Поняття кваліфікації виражає рівень розвитку робочої сили, тобто оволодіння знаннями та навичками з даної професії чи спеціальності.

Підвищення кваліфікації зумовлюється передусім технічним розвитком виробництва і насамперед знярядь виробництва. При низькому рівні останніх найбільш важливими є майстерність ручної праці та практичні трудові навички, оволодіти якими може навіть малограмотний робітник. Становище докорінно змінюється з появою системи машин, що означає заміну ручної праці машинною і потребує освоєння різних машин і механізмів, удосконалення технології виробництва, перепідготовки робітників у зв'язку з механізацією і автоматизацією та веде до зростання питомої ваги елементів розумової праці в процесі виробництва. Отже, в умовах застосування системи машин і неухильного розвитку науково-технічного прогресу не тільки не досить грамотності, а, як підкреслював В. І. Ленін, потрібне значне підвищення кваліфікації, що можливо тільки на основі сучасної освіти³.

Загальною тенденцією сучасного етапу науково-технічного прогресу є те, що поряд з поглибленням спеціалізації відбувається формування робітника широкого виробничого профілю. Особливості функцій такого робітника теж вимагають більш високого освітньо-культурного рівня.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 253.

² Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 1, стор. 87; т. 22, стор. 255; т. 31, стор. 253, 377—378, 463; т. 32, стор. 188; т. 33, стор. 49—50.

³ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 253.

Таким чином, в умовах науково-технічного прогресу кваліфікація потребує вищої культури і освіти¹. А освітньо-культурний рівень стає базою і найголовнішим фактором підвищення кваліфікації.

Питання про визначальну роль освітньо-культурного рівня у підвищенні кваліфікації трудящих розглядалося ще в двадцяті роки у працях академіка С. Г. Струмиліна. На підставі дослідження головних факторів кваліфікації було встановлено безпосередній зв'язок між тривалістю освіти і рівнем кваліфікації робітників. Доведено, що рік шкільної освіти давав тоді приблизно у 2,6 рази більше для підвищення кваліфікації, ніж рік заводського стажу².

У сучасних умовах науково-технічного прогресу, коли відбувається органічне поєднання фізичної і розумової праці, роль освітньо-культурного рівня у підвищенні кваліфікації значно зростає. Це підтверджується останніми дослідженнями: за рахунок освіти кваліфікація підвищується у 5,8 рази швидше, ніж за рахунок професіонального стажу; в міру зростання освітнього рівня приріст кваліфікації збільшується, причому найефективніші роки навчання у 8—10 класах, які дають 81,4% цього приросту³. Таке значне підвищення кваліфікації внаслідок зростання освітнього рівня пояснюється тим, що науково-технічний прогрес, ускладнюючи виробництво, вимагає все нових розумових зусиль, а значить, все вищого рівня загальноосвітньої підготовки працівників.

Високий загальноосвітній рівень працівників дозволяє їм краще пристосовуватися до умов науково-технічного прогресу, глибше розуміти виробничі процеси, в коротші строки підвищувати кваліфікацію, освоювати суміжні професії та нову техніку, значно підвищувати продуктивність праці.

Зростання загальноосвітнього рівня є умовою всебічного розвитку людини та основою для ліквідації істотних відмінностей між містом і селом, між розумовою і фізичною працею.

Високий рівень загальної освіти передбачає самостійне мислення, засвоєння навиків логічного та кількісного аналізу, основ наук, що набагато важливіше від практичних навиків і вузькоспеціальних знань.

Все це свідчить, що загальна освіта стає важливою складовою частиною професіональної підготовки працівників. Визнання цього набуває все більшого поширення як у нашій країні, так і в США⁴.

Таким чином, безперервний розвиток науково-технічного прогресу веде до того, що роль загальної освіти і піднесення на її основі освітньо-культурного рівня як найголовнішого, визначального фактора кваліфікації незмірно зростає, а саме підвищення кваліфікації стає об'єктивною необхідністю і закономірністю сучасного етапу науково-технічного прогресу.

Але підвищення кваліфікації залежить і від виробничих відносин, у межах яких відбувається науково-технічний прогрес. Тому підвищення кваліфікації трудящих на основі зростання освітньо-культурного рівня має свої особливості у різних соціально-економічних формаціях, і визначається формами власності на засоби виробництва та, характером поєднання робочої сили із засобами виробництва.

¹ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 343.

² С. Г. Струмилін. Проблемы экономики труда, Госполитиздат, М., 1957, стор. 155, 177.

³ В. А. Жамин и Г. А. Егизарян. Эффективность квалифицированного труда. «Экономика», М., 1968, стор. 172, 173.

⁴ Н. Д. Гаузнер. Научно-технический прогресс и рабочий класс США. «Наука», М., 1968, стор. 145.

В умовах капіталізму інтелектуальне зростання трудящих, підвищення їх кваліфікації диктується розвитком науково-технічного прогресу і перебуває в межах, необхідних для виробництва. Це обумовлюється тим, що інтереси буржуазії вимагають підготовки і виховання, як говорив В. І. Ленін, «придатних слуг, які були б здатні давати їй зиск і разом з тим не турбували б її спокою і безділля»¹. Всебічно обґрунтувавши положення про використання буржуазією науково-технічного прогресу в своїх інтересах, В. І. Ленін писав: «Прогрес техніки і науки означає в капіталістичному суспільстві прогрес в умінні видавлювати піт»².

Підкреслюючи найглибші зміни в самій суті використання науково-технічного прогресу за соціалізму, В. І. Ленін говорив: «Раніше весь людський розум, весь його геній творив тільки для того, щоб дати одним всі блага техніки й культури, а інших позбавити найнеобхіднішого — освіти і розвитку. А тепер всі чудеса техніки, всі здобутки культури стануть загальнонародним добром, і віднині ніколи людський розум і геній не будуть обернені в засоби насильства, в засоби експлуатації»³.

Таким чином, науково-технічний прогрес в умовах соціалістичних виробничих відносин не тільки диктує необхідність зростання культурно-освітнього рівня і підвищення кваліфікації трудящих, а й створює реальну можливість для переходу, за словами Леніна, «до виховання, навчання і підготовки *всебічно розвинених і всебічно підготовлених людей...*»⁴.

Інтелектуальне зростання трудящих і піднесення їх кваліфікації в умовах соціалізму впливає також з вимог основного економічного закону соціалізму, який визначає цілком нову мету суспільного виробництва — забезпечення «добробуту і всебічного розвитку всіх членів суспільства»⁵.

Характер поєднання робочої сили із засобами виробництва при соціалізмі спричиняється до того, що трудящі, справжні господарі засобів виробництва, здійснюють функції організатора всього суспільного виробництва, що теж вимагає зростання культурно-освітнього рівня і підвищення кваліфікації.

Необхідність постійного підвищення кваліфікації трудящих диктується і економічним законом неухильного зростання продуктивності суспільної праці. Відзначаючи, що найважливішим результатом науково-технічного прогресу має бути зростання продуктивності праці, В. І. Ленін писав: «Комунізм є вища, проти капіталістичної, продуктивність праці добровільних, свідомих, об'єднаних робітників, що використовують передову техніку»⁶. А найважливішою умовою підвищення продуктивності праці В. І. Ленін називав «освітнє і культурне піднесення маси населення»⁷.

Все це веде до того, що в умовах соціалістичних виробничих відносин зростання освітньо-культурного рівня і підвищення кваліфікації здійснюється постійно і планомірно. Про це свідчить різке збільшення в народному господарстві кількості осіб з вищою та середньою (повною і неповною) освітою. Якщо в 1939 р. їх було 12,3%, то в 1966 р. стало

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 249.

² В. І. Ленін. Твори, т. 18, стор. 534.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 430.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 30.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 24, стор. 422.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 380.

⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 223.

56,4%, зокрема, серед спеціалістів і службовців число таких осіб зросло з 51,9% до 92,8%; серед робітників — з 8,2% до 50%, серед селян — з 1,8% до 33%¹.

Велика заслуга у цьому належить нашій системі народної освіти, яка відіграла, як зазначав В. І. Ленін, вирішальну роль «в справі перетворення мас, в справі організації і навчання, в справі поширення знань, в справі боротьби з тією спадщиною темряви і некультурності, дикості і здичавілості, що нам дісталася»².

В. І. Ленін завжди приділяв народній освіті особливу увагу, підкреслюючи, що без широкої системи народної освіти та її докорінного перетворення неможливо побудувати комуністичне суспільство. У зв'язку з цим В. І. Ленін висунув вимоги: «Відокремлення церкви від держави і школи від церкви... Дарову і обов'язкову загальну і професійну освіту для всіх дітей обох статей до 16 років... Безплатну і обов'язкову загальну і політехнічну (яка знайомить у теорії і на практиці з усіма головними галузями виробництва) освіту для всіх дітей обох статей до 16 років...»³ Ці ленінські положення нині втілюються в життя.

Наша середня загальноосвітня політехнічна трудова школа, що покликана, як указував В. І. Ленін, «давати молоді основи знання, уміння виробляти самим комуністичні погляди, повинна робити з них освічених людей»⁴, є найбільш масовою формою підвищення культурно-освітнього рівня трудящих. Загальна освіта, яку дає школа, є не тільки базисом, на якому відбувається підготовка і формування працівників для виробництва, для вступу у профтехучилища, у середні і вищі учбові заклади. Загальна освіта також, як відмічалось вище, є найважливішою складовою частиною професіональної підготовки працівників. Тому розширення мережі шкіл і охоплення нею все більшого числа учнів, особливо старшого віку, стає необхідною умовою підвищення кваліфікації працівників усіх галузей народного господарства.

У 1968/69 навчальному році кількість загальноосвітніх шкіл у нашій країні склала 202 тис., навчалось в них 49195 тисяч чоловік⁵.

Директивами XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства на 1965—1970 роки передбачено дальший розвиток народної освіти, підвищення загальноосвітнього рівня населення та запровадження загальної середньої освіти для молоді. Одержання середньої освіти в умовах створення матеріально-технічної бази комунізму, розвитку науково-технічного прогресу і перетворення науки в безпосередню виробничу силу стає необхідною умовою для підготовки кваліфікованих робітників.

Виходячи з цього, Центральний Комітет КПРС і Рада Міністрів СРСР у квітні 1969 р. прийняли постанову «Про заходи по дальшому поліпшенню підготовки кваліфікованих робітників в учбових закладах професіонально-технічної освіти», яка передбачає перетворення професіонально-технічних учбових закладів у професіонально-технічні училища з 3—4-річним строком навчання. Особам, які закінчили ці училища, видаватиметься атестат про присвоєння робочого розряду і одержання середньої освіти. Як відзначалось на Всесоюзній нараді працівників професіонально-технічної освіти, у 1969 р. в такі училища було намічено прийняти 50 тис. чоловік, а у всі училища — 1700 тис. чоловік. За-

¹ Народное хозяйство СССР в 1968 г., «Статистика», М., 1969, стор. 34.

² В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 295.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 24, стор. 427.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 259.

⁵ Народное хозяйство СССР в 1968 г. «Статистика». М., 1969, стор. 670.

раз у країні нараховується понад 5000 училищ, в яких навчається понад 2 млн. юнаків і дівчат¹.

Особливу роль у розширенні професійно-технічного навчання і підвищення загального рівня кваліфікації трудящих повинно відіграти впровадження і використання госпрозрахункових відносин між підприємствами і учбовими закладами, підготовка кваліфікованих робітників за договорами підприємств.

Пам'ятаючи вказівку В. І. Леніна про те, що нам «потрібні в більшому і більшому, проти попереднього, числі інженери, агрономи, техніки, науково-освічені спеціалісти всякого роду»², партія і уряд приділяли величезну увагу розвитку середньої спеціальної і вищої освіти. Підготовка кадрів у Радянському Союзі провадиться в 800 вузах і близько 4200 технікумах, де навчається 9,3 млн. студентів, що майже в 50 разів більше, ніж до Жовтневої революції; системою вечірньої та заочної освіти, яка дає широку можливість поєднувати навчання з продуктивною працею, охоплено 2 млн. 300 тис. чоловік³.

На кінець 1968 р. у народному господарстві СРСР було зайнято 14 957 тис. спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою, в тому числі 822,9 тис. наукових працівників, тобто четверта частина наукових працівників світу⁴.

Всі ці дані свідчать про те, що соціалістичні виробничі відносини всемірно сприяють підвищенню освітньо-культурного рівня і кваліфікації працівників, внаслідок чого країна, «більшість населення якої була неписьменною, здійснила гігантський стрибок до вершини науки і культури»⁵.

В період комуністичного будівництва зростання освітньо-культурного рівня і кваліфікації працівників дає також значний економічний ефект, виступаючи могутнім джерелом піднесення усього народного господарства.

В. І. Ленін ще в перші роки існування Радянської влади всебічно обгрунтував безпосередній зв'язок загального піднесення «культури і знання з наболілими економічними проблемами»⁶ і ставив завдання добитися такого становища, щоб прямим результатом розвитку народної освіти і підвищення культурно-освітнього рівня «було поліпшення народного господарства»⁷.

Вплив народної освіти та культурно-освітнього піднесення на народне господарство, економіку країни виявляється у розвитку науково-технічної творчості і раціоналізації, у вдосконаленні технології виробництва і впровадженні наукової організації праці, у зниженні собівартості продукції та підвищенні її якості, у зменшенні втрат від браку і недовикористання устаткування, у підвищенні норм виробітку. Майже все це сприяє зростанню продуктивності суспільної праці і її прямого результату—національного доходу. Тому мірою народногосподарської ефективності підвищення кваліфікації і розвитку народної освіти є додатковий приріст національного доходу, зумовлений підвищенням кваліфікації працівників. Академік С. Г. Струмилін розрахував, що в 1960 році 23% національного доходу було одержано внаслідок підвищення кваліфікації працівників⁸. За даними професора В. А. Жа-

¹ «Правда», 7 травня 1969 р.

² В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 83.

³ «Экономическая газета», 1969, № 49.

⁴ Народное хозяйство СССР в 1968 г. «Статистика», М., 1969, стор. 558, 695.

⁵ Програма КПРС, К., 1961, стор. 12.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 344.

⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 53.

⁸ «Экономическая газета», 1962, № 14.

міна, у 1962 р. було здобуто близько 27% національного доходу за рахунок вкладення коштів у народну освіту і зростання в зв'язку з цим кваліфікації праці¹.

Усе це є свідченням того, що в умовах безперервного розвитку науково-технічного прогресу зростання освітньо-культурного рівня трудящих стає, як зазначав В. І. Ленін, «умовою підвищення продуктивності праці»², а сам освітньо-культурний рівень все в більшій мірі перетворюється не тільки в основу, а й у невід'ємну складову частину та найголовніший фактор кваліфікації працівників усіх галузей народного господарства.

¹ Актуальные вопросы экономики образования. «Просвещение», М., 1965, стор. 7.

² В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 223.

РОЛЬ ЛЕНІНСЬКОГО ПРИНЦИПУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ЗАІНТЕРЕСОВАНOSTІ В ПІДВИЩЕННІ ДОБРОБУТУ СЕЛЯНСТВА

Т. Г. Срібницька

Створення матеріально-технічної бази комунізму, дальший розвиток продуктивних сил, удосконалення виробничих відносин і на основі цього — підвищення матеріального і культурного рівня всіх трудящих — такі основні завдання, накреслені XXIII з'їздом Комуністичної партії Радянського Союзу. В здійсненні цих завдань значну роль має відіграти матеріальна заінтересованість робітників в результатах своєї праці. Принцип матеріальної заінтересованості сформулював і науково обґрунтував В. І. Ленін, виходячи з особливостей двох фаз комунізму і характеру дії економічних законів на цих фазах, особливо закону розподілу матеріальних благ.

При соціалізмі рівень виробництва ще не забезпечує кількості матеріальних благ, необхідної для комуністичного розподілу по потребах. У своє індивідуальне споживання на цьому етапі кожен одержує від суспільства стільки матеріальних благ, скільки він дав йому своєю працею, за винятком відрахувань, необхідних для розширеного відтворення та створення суспільних фондів.

Соціалістичний спосіб розподілу диктується і характером праці при соціалізмі. Праця в нашому суспільстві стала добровільною, свідомою і творчою. «Вперше після століть праці на чужих, підневільної роботи на експлуататорів, — говорив В. І. Ленін, — з'являється можливість *роботи на себе*, і притому роботи, яка спирається на всі здобутки новітньої техніки і культури»¹.

Соціалізм і праця невіддільні один від одного. Становище людини в суспільстві визначається не його соціальним походженням, багатством і т. п., а виключно працею та особистими здібностями. В зв'язку з цим в умовах соціалізму існує не тільки гарантоване право на працю, але й обов'язок працювати. Економічний закон розподілу за працею, який діє при соціалізмі, вимагає розподілу предметів споживання у прямій залежності від кількості і якості праці кожного працівника, рівної оплати за рівну працю усіх членів суспільства.

Зрівняльний розподіл матеріальних благ невластивий соціалізму, бо він суперечить вимогам об'єктивних економічних законів і гальмує розвиток виробництва. Тому В. І. Ленін різко виступав проти порушень соціалістичного принципу оплати за працею, проти всяких спроб підміни цього принципу дрібнобуржуазною зрівнялівкою. Особливо гостро Ленін критикував за теоретичну необґрунтованість і політичну шкідливість троцькістський тезис «в галузі споживання — зрівняльність, а в галузі виробництва — ударність». Така дрібнобуржуазна зрівнялівка веде до розриву споживання з виробництвом. «Ударність є перева-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 364.

га, — говорив В. І. Ленін, — а перевага без споживання ніщо... Перевага в ударності є перевага і в споживанні. Без цього ударність — мрія, хмарка, а ми, все-таки, матеріалісти. І робітники — матеріалісти; коли говориш ударність, тоді дай і хліба, і одерж, і м'яса»¹. Всякі розмови про рівність в розподілі при соціалізмі, неодноразово вказував В. І. Ленін, антимакистські, вигідні тільки ворогам соціалізму. Соціалістичне розуміння рівності не можна пов'язувати з рівністю в споживанні. Соціалізм знищує експлуататорські класи і робить людей рівними в тому розумінні, що ставить всіх членів суспільства в однакові відношення до засобів виробництва, дає всім доступ до праці, право одержувати частку суспільного продукту за своєю працею.

Розподіл, хоч і визначається способом виробництва, але не є простим відбиттям, пасивним результатом. У свою чергу він впливає на виробництво, тобто може прискорювати або сповільнювати його розвиток. Розподіл при соціалізмі, порівняно з попередніми суспільно-економічними формаціями, більш активно впливає на виробництво, прискорює його розвиток. Це обумовлено тим, що мета соціалістичного виробництва — людина з його потребами. Розвиток соціалізму спрямований на все повніше задоволення постійно зростаючих матеріальних і культурних потреб людей. Тільки соціалізм, підкреслював В. І. Ленін, дасть можливість підпорядкувати суспільне виробництво й розподіл продуктів, за науковими міркуваннями, інтересам поліпшення життя усіх трудящих, забезпечення їм повного добробуту»².

Розподіл при соціалізмі регулюється інтересами виробництва, розвиток якого, як писав Ф. Енгельс, «найбільше стимулюється таким способом розподілу, який дозволяє всім членам суспільства якомога всебічніше розвивати, підтримувати і проявляти свої здібності»³.

При розподілі предметів споживання, вказував В. І. Ленін, не можна думати тільки про справедливість, а треба завжди пам'ятати, що розподіл є метод, знаряддя, засіб для підвищення виробництва, що розподіл є знаряддям політики»⁴.

Розподіл при соціалізмі безпосередньо пов'язаний зі здійсненням матеріальної заінтересованості трудящих в результатах своєї праці. Це один із найважливіших принципів соціалістичного господарювання. Для підготовки переходу до комунізму, вчив В. І. Ленін, потрібна буде робота багатьох років, і в цей період господарство треба будувати не на ентузіазмі безпосередньо, а за допомогою ентузіазму, народженого великою революцією, на особистій заінтересованості кожного в розвитку виробництва»⁵. «...Інакше, — говорив він, — ви не підійдете до комунізму, інакше ви не підведете десятки й десятки мільйонів людей до комунізму. Так сказало нам життя. Так сказав нам об'єктивний хід розвитку революції»⁶.

Великого значення надавав В. І. Ленін використанню матеріальної заінтересованості в розвитку сільського господарства. Він вчив, що сільське господарство «треба будувати на особистій заінтересованості селянина», і тут як ніде «...не повинні розраховувати на безпосередньо комуністичний перехід»⁷.

Переведення селянства на рейки соціалізму було надзвичайно складною справою. Противники соціалізму намагалися довести, що се-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 32, стор. 10.

² Див. В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 366.

³ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 20, стор. 195.

⁴ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 412, 413.

⁵ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 34.

⁶ Там же, стор. 35.

⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 44.

сянин зацікавлений тільки в своєму приватному господарстві, а не в будівництві соціалізму і тому ніколи не піде за пролетаріатом. В роботі «Про кооперацію» В. І. Ленін завдав рішучого удару по цих твердженнях і вказав селянським масам шлях до соціалізму. Цей шлях лежав через кооперацію. Ленін не тільки розробив головні положення про повне і правильне поєднання в кооперації особистих інтересів селянина з інтересами всього суспільства, при підпорядкуванні інтересів селянина суспільним інтересам, а і показав, що конкретні форми матеріальної заінтересованості селянина повинні бути гнучкими, відповідно до історичних умов, і використані для залучення селянства до справи соціалістичного будівництва¹.

Найбільш повно суть принципу матеріальної заінтересованості проявляється в оплаті праці відповідно до наслідків. В. І. Ленін не раз звертав увагу на необхідність нагромадження досвіду організації оплати праці. «На чергу, — писав він, — треба поставити, практично застосувати і випробувати відрядну плату, застосування багато чого, що є наукового і прогресивного в системі Тейлора, узгодження заробітку із загальними підсумками вироблення продукту...»². «Узгодження заробітку із загальними підсумками вироблення продукту» — ця формула Леніна точно і просто визначає суть принципу матеріальної заінтересованості в оплаті праці при соціалізмі.

В колгоспах оплата праці має свою специфіку, обумовлену кооперативною формою власності. Праця колгоспників оплачується із фонду, який належить кооперативу, тоді як заробітна плата видається із фонду, який знаходиться в загальнонародній власності. Через це рівень оплати праці в кожному господарстві залежить від розміру валового доходу і тієї частки, яка розподіляється за працю. При розподілі доходів колгоспу треба додержуватися правильного співвідношення між фондом споживання і фондом нагромадження, яке забезпечує не тільки розширене відтворення суспільного господарства, але й збільшення доходів колгоспників.

Важливою умовою, що впливає на рівень особистих доходів колгоспників, є організація оплати праці в кожному колгоспі. Тому питання упорядкування оплати праці і підвищення її рівня в колгоспах зараз набувають першорядного значення. Ніщо так не сприяє підвищенню матеріальної заінтересованості колгоспників в наслідках своєї праці, як високий рівень заробітку і регулярна його видача.

Раніш існуюча практика застосування так званого залишкового принципу (формування фонду особистого споживання із залишків після утворення всіх інших колгоспних фондів) привела до порушення відповідності між інтересами колгоспників і стимулюванням їх до праці. Це було однією з найважливіших причин відставання сільського господарства.

Після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС Радянська держава здійснила ряд заходів по підвищенню реальних доходів колгоспників. Одним з заходів, який сприяє прискореному збільшенню доходів колгоспників, є перехід колгоспів на гарантовану щомісячну оплату праці. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 16 травня 1966 р. «Про підвищення матеріальної заінтересованості колгоспників у розвитку суспільного виробництва» було рекомендовано колгоспам перейти на гарантовану оплату праці колгоспників, виходячи з тарифних ставок відповідних категорій робітників радгоспів. Було встанов-

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 412—419.

² В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 224.

лено, що при розподілі доходів у колгоспах в першу чергу повинні виділятися кошти на оплату праці колгоспників. При відсутності власних коштів для забезпечення гарантованої оплати праці колгоспників, колгоспи мають змогу одержати кредит зі строком погашення протягом п'яти років. Уже на кінець 1966 р. близько 80% колгоспів Харківської області перейшли на гарантовану оплату праці із застосуванням щомісячного авансування¹.

Дальшому розквіту колгоспів, їх економічному зміцненню, поліпшенню добробуту трудівників села послужить новий Примірний Статут колгоспу. Цей документ охоплює всі сторони багатогранного життя і діяльності колгоспів. Порівняно з старим Статутом новий вносить важливі зміни і у порядок розподілу колгоспних доходів. Він забезпечує першочергове покриття виробничих витрат, включаючи і оплату праці, своєчасне виконання зобов'язань перед державою, створення і поповнення суспільних фондів, матеріальну заінтересованість колгоспників у збільшенні виробництва продукції та зниженні її собівартості. Гарантована оплата праці, яка застосовується в останні роки майже в усіх сільськогосподарських артілях, дає змогу назавжди покінчити з так званим залишковим принципом оплати, який був зафіксований у старому Статуті. Зараз створення фонду оплати праці розглядається як справа першорядної важливості.

Економічне стимулювання праці колгоспників тепер приводиться у відповідність з їх інтересами.

Підвищення заінтересованості колгоспників відчутно позначилось на продуктивності праці. А чим вище продуктивність праці, тим більша оплата її. Про це свідчать дані таблиці.

Залежність оплати від рівня продуктивності праці в колгоспах Харківської області²

Роки	Вартість валової продукції на один людину-день		Оплата одного людину-дня	
	в крб.	в процентах до 1963 р.	в крб.	в процентах до 1963 р.
1963	5,68	100	1,80	100
1964	8,21	144	2,83	146
1965	8,33	145	2,95	164
1966	8,77	154	3,29	183
1967	8,75	154	3,27	182
1968	9,15	161	3,43	190

Як бачимо, продуктивність праці в 1968 р. зросла порівняно з 1963 р. на 61%, а оплата одного людину-дня у порівнянні з тим же роком — на 90%.

Перехід до гарантованої оплати праці підготовлений усім попереднім розвитком колгоспного ладу. Головними передумовами для здійснення розподілу доходів у колективних господарствах за новим принципом є: організаційне й економічне зміцнення сільськогосподарських артілей, значне збільшення їх доходів, розвиток товарно-грошових відносин на селі, зростання рівня оплати праці колгоспників. Про це свідчать такі дані. Валовий доход колгоспів України в 1965 р. складав 5,7 млрд. крб., або в розрахунку на один колгосп — 609 тис. крб.³.

¹ Дані річних звітів колгоспів Харківської області.

² Таблиця складена за матеріалами річних звітів колгоспів.

³ Народное хозяйство СССР в 1965 г. М., стор. 416, 417.

Середньорічна оплата праці колгоспника збільшилась в 1965 р. у порівнянні з 1958 р. в 1,8 раза. Майже три тисячі артілей в 1965 р. видали на людино-день грошей і продуктів на загальну суму понад 3 крб., з них 423 колгоспи — понад 4 крб. За п'ять років (1961—1965 рр.) оплата праці колгоспників України збільшилась майже вдвое¹.

Значною мірою упорядковується і преміювання. Додаткова оплата застосовувалась у колгоспах ще в довоєнні роки. Здебільшого розповсюдження вона набула після вересневого (1953 р.) Пленума ЦК КПРС. У 1955 р. в Українській РСР її застосувало 95% сільськогосподарських артілей. Але, починаючи з 1956 р., у цій справі були допущені помилки, і відбулося значне зменшення питомої ваги додаткової оплати до всього фонду оплати праці. Якщо розмір її в 1961 р. становив 14—16% загального фонду оплати праці, то в 1963 р. — близько 10%².

Партія і уряд розглядають додаткову оплату як важливий засіб підвищення матеріальної заінтересованості колгоспників в наслідках своєї праці, як фактор піднесення економіки колгоспів. У постановах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР рекомендовано колгоспам і дозволено директорам радгоспів при одержанні в господарствах вищих, ніж середня врожайність за останні 4—5 років, урожаїв рису, гречки, зерна і проса найбільш цінних сортів виплачувати колгоспникам і робітникам радгоспів, які вирощують ці культури, у вигляді додаткової оплати від 25 до 50% продукції, зібраної понад середньорічний валовий збір за ці ж роки. За збільшення виробництва і продажу державі цукрових буряків і насіння соняшника також установлена додаткова оплата³.

Разом з тим партія і уряд вказують, що додаткова оплата не повинна витіснити основної оплати, тому що її призначення — створювати додаткові стимули, а не основні. Як правило, розмір додаткової оплати в загальному фонді оплати за працю не повинен перевищувати 15—20%. Але якщо окремі колгоспники одержали значну кількість надпланової продукції, досягли високої продуктивності праці, треба повністю і своєчасно виплатити усю належну їм додаткову оплату. Система додаткової оплати праці колгоспників виступає однією з необхідних умов піднесення і дальшого розвитку колгоспного виробництва.

Як ми бачимо, ленінський принцип матеріальної заінтересованості зберігає величезне значення і сьогодні. Комуністична партія і Радянський уряд на різних етапах будівництва соціалізму і комунізму здійснювали і здійснюють заходи, спрямовані на поліпшення матеріального стимулювання колгоспників у розвитку суспільного виробництва. Важливе значення щодо цього мали рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, схвалені на XXIII з'їзді партії. Новим проявом піклування нашої партії і уряду про дальше поліпшення добробуту трудівників села є і новий Примірний Статут колгоспу. Таким чином, ленінський принцип матеріальної заінтересованості набуває дальшої наукової розробки і продовжує служити величезним джерелом розвитку виробництва.

¹ Економіка Радянської України, 1966, № 9, стор. 62.

² Питання економіки сільського господарства Української РСР, вип. V, К., 1963, стор. 38.

³ Законодательство о производстве, заготовках и закупках сельхозпродуктов. Изд-во «Юридическая литература», М., 1967, стор. 338—339, 353—355.

ПІДНЕСЕННЯ КУЛЬТУРНО-ТЕХНІЧНОГО РІВНЯ ТРУДЯЩИХ В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ КОМУНІЗМУ

Г. В. Мосьпан

Класиками марксизму-ленінізму культурно-технічний рівень трудящих розглядається як важлива економічна категорія, яка є одним з провідних факторів якісних змін робочої сили, умовою зростання виробництва і суспільного прогресу. К. Маркс під цією категорією розумів ступінь майстерності населення. Ф. Енгельс підкреслював, що для того, щоб підняти виробництво на відповідну висоту «недостить одних тільки механічних і хімічних допоміжних засобів. Треба також відповідно розвинути і здібності людей, які провадять в рух ці засоби»¹.

Як безпосередня форма вияву якісного стану головної продуктивної сили суспільства — трудящих мас², культурно-технічний рівень відбиває ступінь розвитку продуктивних сил і визначається всією сукупністю виробничих відносин. Отже, за кожного способу виробництва в цю категорію вкладається свій зміст, тому, зрозуміло, вона й може мати різні значення, мету, стимули і результати.

Надаючи виключного значення ролі культурно-технічного рівня трудящих мас у справі суспільного прогресу, В. І. Ленін неодноразово аналізував цю категорію. Він вважав, що піднесення культурно-технічного рівня трудящих — це важливий елемент культурної революції і необхідна умова побудови комунізму.

Надзвичайно низький культурно-технічний рівень мали народні маси царської Росії. Це зумовлювалось економічною і культурною відсталістю країни, три чверті дорослого населення якої було неписьменним, а школу відвідувала лише п'ята частина дітей шкільного віку. Трудящі були приречені на матеріальне і духовне зuboжіння³.

На Україні 72% населення не вміли читати й писати, а серед туркменів, якутів, киргизів письменних було менше 1%; 40 народностей Російської імперії не мали навіть своєї письменності. Аналізуючи стан освіти і кошторис царського уряду на її розвиток, В. І. Ленін відзначав, що перед трудящими стоїть дилема: або «злидні і здичавіння при всевладді поміщиків-кріпосників, ...або свобода і цивілізація при *вмінні і рішимості* завоювати свободу»⁴.

В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що тільки повалення влади експлуататорів — капіталістів і поміщиків — відкриває народним масам доступ до здобутків культури і науки, створює їм умови для могутнього піднесення до світла і знання⁵.

Внаслідок Великої Жовтневої соціалістичної революції в нашій країні була встановлена диктатура пролетаріату, ліквідовано приватну власність на засоби виробництва і культурні цінності, створено політичні та економічні передумови для піднесення культурно-технічного рівня трудящих. За словами В. І. Леніна, всі чудеса техніки, всі здобутки культури стали у нас загальнонародним добром, і «вднини ніколи людський розум

¹ К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори, т. 4, стор. 323.

² Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 321.

³ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 19, стор. 111—113, 254—255.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 19, стор. 115.

⁵ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 102.

і геній не будуть обернені в засоби насильства, в засоби експлуатації»¹.

Шляхи піднесення культурно-технічного рівня трудящих накреслені В. І. Леніним. Він вчив не відкидати всіх попередніх досягнень науки і культури, а навпаки, використати все цінне з тих надбань, що дісталися нам у спадщину від минулого, для розв'язання завдань комуністичного будівництва². Піднесення культурно-технічного рівня трудящих в перехідний період від капіталізму до соціалізму КПРС органічно поєднувала із здійсненням нової економічної політики і кооперуванням селян, з налагодженням трудової дисципліни, з виробленням вміння управляти. Останнє В. І. Ленін пов'язував з необхідністю мати певну наукову освіту³.

Створення матеріально-технічної бази соціалізму вимагало не тільки впровадження та розвитку сучасних засобів виробництва, а й зростання культурно-технічного рівня трудящих. Тільки наявність кваліфікованої робочої сили дає можливість впевнено йти шляхами технічного прогресу. В. І. Ленін звернув на це особливу увагу у виступі на III Всеросійському з'їзді Російської Комуністичної спілки молоді: «Ви прекрасно розумієте, що до електрифікації неписьменні люди не підійдуть, і мало тут однієї простої письменності. Тут недосить розуміти, що таке електрика: треба знати, як технічно прикласти її і до промисловості, і до землеробства, і до окремих галузей промисловості та землеробства»⁴.

Соціалізм відкрив необмежені можливості для розвитку продуктивних сил країни. Цей розвиток здійснюється на основі взаємодії двох основних елементів продуктивних сил — суб'єктивних і речових.

Швидке зростання культурно-технічного рівня трудящих у перехідний період від капіталізму до соціалізму було безпосередньо пов'язано з розвитком соціалістичного виробництва, із здійсненням першого етапу культурної революції. Досягнуті нашим народом успіхи в здійсненні завдань культурної революції незаперечні. За роки соціалістичного будівництва повністю покінчено з тяжким надбанням минулого — неписьменністю основної маси трудящих, склалася і розвивається нова соціалістична культура, значно зріс культурно-технічний рівень усього народу. Вже в 1939 році грамотність населення віком від 9 до 49 років складала 87,4%. Якщо в дореволюційній Росії в 1914/15 навчальному році нараховувалося тільки 4,3 тис. неповних середніх і середніх шкіл, то вже в 1940/41 році наша країна мала 199 тис. загальноосвітніх шкіл усіх видів, причому тільки в Українській РСР нараховувалося 32,1 тис. загальноосвітніх шкіл⁵.

За роки соціалістичного будівництва в нашій країні створена дійсно народна система вищої освіти. У царській Росії в 1914/15 навчальному році у вищих учбових закладах навчалося 127 тис. студентів, переважно із заможних верств, а в 1940 році ми вже мали 817 вищих учбових закладів, в яких навчалося 812 тис. чоловік — представників робітничого класу і трудового селянства.

Культурно-технічний рівень трудящих при соціалізмі характеризується сукупністю ознак: рівнем загальноосвітніх знань, трудових навичок та вмінням користуватися сучасними знаряддями праці; професійно-технічними знаннями, а також загальним рівнем культури. Він являє собою сукупність суспільно-виробничого досвіду, трудових на-

¹ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 430.

² Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 4, 50, 54—55; т. 41, стор. 249, 251—252, 259.

³ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 389.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 253.

⁵ Див.: Страна Советов за 50 лет. Статистический сборник. М., 1967, стор. 274, 277.

вичок, відповідних загальноосвітніх, науково-технічних, економічних та культурних знань і знаходить вираження у свідомому, творчому ставленні до праці, в зростанні ефективності суспільної праці, а також в активній участі трудящих в управлінні справами соціалістичного суспільства.

Матеріальною основою зростання культурно-технічного рівня є розвиток соціалістичного виробництва на базі нової техніки. У процесі технічного прогресу відбуваються зміни характеру і змісту праці, зумовлені необхідністю використовувати нову техніку. Бурхливий технічний прогрес викликає кількісні і якісні зміни в професійній структурі. Зникає цілий ряд професій, пов'язаних з тяжкою ручною працею, виникають нові професії, що потребують високої кваліфікації працюючого, зростає питома вага механізованої праці. Так, протягом 1925—1965 рр. кількість промислових робітників, які виконують роботу за допомогою механізмів, зросла в 15 раз. Особливо показові зміни в машинобудуванні і металообробці: загальна чисельність робітників зросла в цих галузях у 20 раз, зокрема чисельність машиністів кранів зросла в 31 раз, токарів по металу — в 30 раз¹.

Високі темпи науково-технічного прогресу зумовили різке поліпшення технічної оснащеності виробництва, значне зростання продуктивності праці. В умовах соціалізму цей процес не породжує безробіття. Одна з закономірностей соціалістичної економіки полягає у планомірному забезпеченні повної зайнятості працездатного населення. Процес вивільнення робочих рук, який залежить від сукупності причин, приводить до планомірної перепідготовки і перерозподілу робітників, але він не має нічого спільного з безробіттям, яке стало постійним супутником капіталізму в умовах його загальної кризи. Згаданий процес є, звичайно, складною народногосподарською проблемою, особливо тепер, при новій системі планування, коли кількісний склад працюючих підприємство визначає самостійно. Сьогодні необхідно науково передбачати перспективні потреби народного господарства в кадрах.

Рациональне використання робочої сили ставить на чергу дня підвищення кваліфікації працюючих або оволодіння ними новою професією. Підвищення кваліфікації кадрів здійснюється у нас за рахунок держави і набуває у сучасних умовах важливого значення як засіб дальшого розвитку виробництва. Науково-технічний прогрес вимагає перепідготовки кадрів. 1968 р. в нашій країні на курсах перепідготовки було навчено 1440 тис. чоловік². Щороку на підприємствах УРСР підвищують кваліфікацію 1,7 млн. робітників і службовців³. Лише протягом 1966 р. в промисловості нашої республіки оволоділи другими професіями 235 тис. робітників⁴.

Отже, науково-технічний прогрес у сучасних умовах веде до високого рівня розвитку і вдосконалення виробництва та техніки, а це неможливо без паралельного зростання культурно-технічного рівня трудящих, без формування працівника нового типу. На XXIII з'їзді КПРС підкреслювалось, що «науково-технічний прогрес посилює потребу суспільства в працівниках освічених, висококваліфікованих, які творчо ставляться до справи. ...Гармонійне поєднання потреб економіки і соціальних можливостей забезпечує умови для дальшого подолання істотних відмінностей між розумовою і фізичною працею»⁵. Про успіхи в під-

¹ Труд в СССР. Статистический сборник. М., 1968, стор. 7.

² «Экономическая газета», 1969, № 34.

³ Україна за 50 років. Держполітвидав України, К., стор. 73.

⁴ Народне господарство УРСР у 1966 р. К., 1967, стор. 464.

⁵ О. М. Косигін. Директиви XXIII з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки. Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Вид-во політичної літератури України, К., 1966, стор. 165.

вищенні культурно-технічного рівня трудящих, досягнуті нашою державою протягом останніх років, свідчать такі показники.

На кінець 1967 р. в народному господарстві нашої країни працювало близько 14 млн. спеціалістів, в тому числі з вищою освітою — 5,6 млн. чоловік, спеціальною середньою освітою — 8,3 млн. чоловік. У порівнянні з США в нашій країні щороку випускається в 4 рази більше інженерів. Дипломованих інженерів у народному господарстві СРСР зайнято тепер удвічі більше, ніж в США. В СРСР на початку 1968 р. число працівників, які займаються переважно розумовою працею, складало 28,8 млн. чоловік¹.

Створення матеріально-технічної бази комунізму вносить зміни не тільки в техніку, а й у характер праці. Наше суспільство в господарських планах передбачає автоматизацію і механізацію виробничих процесів, скорочення некваліфікованої праці².

У Програмі КПРС відзначається, що найважливішим завданням завершального етапу культурної революції є піднесення культурно-технічного рівня всіх робітників і селян до рівня інтелігенції з тим, щоб в основному усунути істотні відмінності між розумовою і фізичною працею³.

Підвищення культурно-технічного рівня трудящих досягається шляхом зростання загальноосвітнього рівня, професійної підготовки та підвищення кваліфікації. В умовах соціалізму відбувається неухильне зростання загальноосвітнього рівня і спеціальної підготовки трудящих.

Якщо до революції в цілому по країні в загальноосвітніх школах усіх видів було 9656 тис. учнів, то в 1967/68 навчальному році — 48 902 тис. До Великої Жовтневої соціалістичної революції серед людей фізичної праці — робітників і селян — не було осіб з середньою і вищою освітою, нині ж кожний другий робітник і кожний третій колгоспник мають середню або вищу освіту.

Чисельність працівників з вищою і середньою спеціальною освітою збільшилася в порівнянні з дореволюційним періодом у 68 разів.

У нашому суспільстві невпинно зростають витрати на підготовку кадрів та підвищення їх кваліфікації. Тепер в СРСР навчається понад 70 млн. чоловік; видатки державного бюджету на народну освіту, науку і культуру в 1969 р. складали 23,1 млрд. карбованців⁴. Комуністична партія вбачає в культурному піднесенні запоруку успішного комуністичного будівництва⁵. Нині успішно втілюється в життя лєнінське вчення про те, що комунізм прийде «до виховання, навчання і підготовки *всебічно розвинених і всебічно підготовлених людей, людей, які вміють все робити*»⁶.

В сучасних умовах широкого розмаху набуло заочне і вечірнє навчання. Так, у 1966/67 навчальному році без відриву від виробництва у вищих і середніх спеціальних учбових закладах навчалася 4,6 млн. чоловік. Тепер в СРСР на 10 тис. чоловік населення припадає 176 студентів вузів проти 8 у 1914 р. і 170 учнів середніх спеціальних учбових закладів проти 3 у тому ж 1914 р.⁷.

¹ Труд в СССР. Статистический сборник, М., 1968, стор. 9, 10.

² Див.: Л. И. Брежнев. 50 лет великих побед социализма. Политиздат, М., 1967, стор. 35.

³ Див.: XXII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт, ч. I. Держполітвидав УРСР, К., 1962, стор. 209.

⁴ «Экономическая газета», 1968, № 50, стор. 11.

⁵ Див.: XXIII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт. Держполітвидав УРСР, К., 1966, стор. 209.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 30.

⁷ Страна Советов за 50 лет. Сборник статистических материалов. «Статистика», М., 1967, стор. 276.

Про бурхливі темпи розвитку освіти на Україні свідчить той факт, що нині загальна чисельність тих, хто навчається, в 31 раз перевищує відповідний дореволюційний показник. В Українській РСР на кожні 10 тис. чоловік населення припадає 161 студент вузів і 156 учнів середніх спеціальних учбових закладів, а це в 2—3 рази більше, ніж у таких країнах, як Англія, Франція, Італія, ФРН і Японія¹. За роки Радянської влади в нашій країні створено майже 5 тис. нових наукових інститутів, а число науковців зросло з 10 тис. до 770 тис., тобто більше ніж в 70 разів². У Радянському Союзі майже 60% робітників мають середню і вищу освіту³, що знову ж таки свідчить про піднесення культурно-технічного рівня трудящих.

На XXIII з'їзді КПРС відзначалося, що «і по технічному рівню виробництва, і по кваліфікації кадрів робітників та спеціалістів радянська промисловість вийшла на передові позиції в світі»⁴. Радянський робітничий клас став найосвіченішим у світі. Одне з свідчень підвищення культурно-технічного рівня трудящих полягає у зростанні науково-технічної творчості, піднесенні раціоналізаторства. Так, в 1967 р. в країні нараховувалося 3117 тис. раціоналізаторів і винахідників, які внесли 4141 тис. пропозицій⁵. Тільки на підприємствах Донецької області в 1966 р. працювало 118,2 тис. раціоналізаторів, які внесли 155,3 тис. пропозицій, що дало 86,0 млн. крб. економії на рік⁶.

Зростання науково-технічної творчості трудящих яскраво видно, зокрема, на прикладі краматорських машинобудівників. Робітник Новокраматорського машинобудівного заводу імені В. І. Леніна А. С. Папуга запропонував перемістити зварюючі та зборочні місця, розташувавши їх так, щоб мати можливість перевести зварювання з ручного способу на напівавтоматичний в середовищі вуглекислого газу і виключити можливість зворотних рухів вузлів металоконструкцій. Впровадження цієї пропозиції дало значний економічний ефект.

Пропозиція раціоналізатора цього ж заводу П. І. Свистунова застосувати для відливки під основу крупногабаритних деталей землекопних екскаваторів дозволила виключити механообробку великих деталей на дефіцитних для підприємства карусельних та розточувальних верстатах. На Новокраматорському машинобудівному заводі за роки поточної п'ятирічки впроваджено 2516 раціоналізаторських пропозицій і 31 винахід, що зберетло для народного господарства 10 тис. т металу і 1,5 млн. квт-год електроенергії.

Наведене свідчить про підвищення ефективності кваліфікованої праці, про тісний діалектичний взаємозв'язок науково-технічного прогресу з культурно-технічним рівнем трудящих, про те, що використання наявної техніки та її даліше вдосконалення багато в чому залежить від рівня підготовки кадрів.

¹ Див.: Україна за 50 років, стор. 216.

² Див.: В. Кедров, С. Микулинский. Октябрьская революция и прогресс науки. «Коммунист», 1968, № 6, стор. 40.

³ Газ. «Известия», 3 жовтня 1968 р.

⁴ Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Вид-во політичної літ-ри України, К.; 1966; стор. 41.

⁵ Народное хозяйство СССР в 1967 г. Статистический ежегодник. «Статистика», М., 1968, стор. 118.

⁶ Донецкая область за 50 лет. Статистический сборник. Донецк, 1967, стор. 20.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ І ЗАРОБІТНА ПЛАТА

Аналіз взаємозв'язку зростання продуктивності праці і заробітної плати має важливе значення як для розробки системи політичної економії соціалізму, так і для підвищення наукового рівня керування народним господарством. Дослідження цієї проблеми є важливим також для обґрунтування переваг соціалізму перед капіталізмом, які особливо яскраво виявляються в період розгорнутого будівництва комунізму.

Автор монографії¹ знайшов таку структуру роботи і такий метод дослідження, котрі дозволили послідовно розглянути центральні питання проблеми. Монографія розпочинається розділом, в якому, як нам здається, автор аналізує найбільш актуальні для обраного предмету дослідження, а разом з тим і вихідні методологічні питання. Мова йде про співвідношення загальних та специфічних економічних законів в різних формаціях — антагоністичних та неантагоністичних, а також розкривається зміст продуктивності, інтенсивності праці, характеризується їх взаємозв'язок та впливання на вартість. Заслуговує уваги висновки про те, що праця виключної продуктивної сили створює вартість надлишкового додаткового продукту не за рахунок загального збільшення вартості в певній галузі, а внаслідок підвищення долі додаткового робочого часу. При вивченні зв'язку продуктивності праці і заробітної плати треба урахувувати протилежний рух величини вартості та споживної вартості під впливом підвищення продуктивності праці.

Заслуговує уваги характеристика того важливого положення, що в умовах приватної власності на засоби виробництва та існування товару робоча сила між зростанням продуктивності праці та заробітної плати прямого зв'язку не може бути. Мова йде про дію трьох законів, відкритих К. Марксом, про вплив продуктивної сили, інтенсивності праці та тривалості робочого дня на вартість товару робоча сила. Автор приходить до вірного висновку, що в сучасних умовах фактори, які сприяють зниженню вартості товару робоча сила, переважають над тими факторами, котрі впливають на її зростання. Ці процеси з'ясовуються лише з урахуванням особливостей дії закону протилежного руху вартості і споживної вартості під впливом підвищення продуктивності праці стосовно до товару робоча сила. В цій частині книги розглядається співвідношення темпів зростання продуктивності праці і заробітної плати в сучасних капіталістичних країнах, розвінчується антинародна суть «політики доходів», яку проводять імперіалістичні держави.

¹ Див. А. А. Рубан. Производительность труда и заработная плата при социализме. Издательство Харьковского университета. 1969, стор. 214.

Центральне місце в першому розділі монографії відведено обґрунтуванню того положення, що взаємозв'язок зростання продуктивності праці і заробітної плати — це специфічна економічна закономірність соціалізму, яка породжується дією ряду економічних законів соціалістичного виробництва, розподілу та споживання. Тут характеризується положення робочої сили при соціалізмі, нова природа необхідного і додаткового продукту, безпідставність поглядів тих економістів, які намагаються з'ясувати заробітну плату із наявності відносин найму як відносин купівлі-продажу робочої сили між державою і робітниками. Зроблено дуже важливий в теоретичному і практичному відношенні висновок, що нова економічна реформа і нова система стимулювання має трудову основу, що вона лише передбачає, що закон вартості та товарно-грошові категорії більш повно використовуються для вимірювання кількості і якості затраченої праці.

Робота цікава і тим, що вона містить спеціальний розділ, в якому дається критика сучасних антимарксистських теорій і поглядів на зв'язок продуктивності і оплати праці. Автор критично вивчив ряд робіт буржуазних економістів (Реуса, Дж. Кендрика, А. Меддісона, П. Самуельсона, Е. Хансена та ін.). Це дало змогу докладно показати, що для сучасних буржуазних теорій властиве пристосування до панування монополій, намагання посіяти ілюзії про вигідність підвищення продуктивності праці для всіх класів суспільства.

Другий розділ присвячено аналізу співвідношення зростання продуктивності праці та заробітної плати. Автор намагається зосередити увагу на найбільш складних і дискусійних питаннях проблеми.

Вивчаючи різні точки зору про зв'язок пропорцій «продуктивність праці — заробітна плата» і «виробництво засобів виробництва — виробництво предметів споживання» автор приходить до висновку, що суперечки економістів в значній мірі зумовлені різним підходом до визначення продуктивності праці, її вимірювання, беручи за основу в одному разі валовий суспільний продукт, у другому — кінцевий продукт, а в третьому — національний доход.

У теоретичному плані і на фактичних даних з застосуванням кореляційних методів показується, що найбільш тісний зв'язок між цими пропорціями тоді, коли за основу підрахування продуктивності праці брати валовий суспільний продукт. Якщо ж в ролі останнього застосувати показник — обсяг національного доходу, або кінцевого продукту, то тісного зв'язку може і не бути.

При плануванні підвищення заробітної плати необхідно її зростання порівнювати не лише з підвищенням продуктивності праці у всій промисловості, а і в галузях, де виготовляються предмети народного споживання. Підраховані коефіцієнти кореляції по СРСР та НДР показують це досить переконливо.

Для визначення впливу співвідношення зростання продуктивності праці і заробітної плати на використання національного доходу, нагромадження і споживання в монографії запропоновано підраховувати коефіцієнт інтенсивного нагромадження. Цей коефіцієнт показує, скільки одиниць долі виробничого нагромадження припадає на один процент підвищення продуктивності праці. Розповсюджену серед економістів думку про те, що для досягнення існуючих темпів підвищення продуктивності праці обов'язково треба збільшувати долю нагромадження в національному доході не можна вважати обґрунтованою. Слід погодитися з тим, що збільшення долі виробничого нагромадження в національному доході доцільно до того часу, поки коефіцієнт ефективності інтенсивного нагромадження не зростає або ж зменшується.

В роботі послідовно проводиться думка про те, що в сучасних умовах головним фактором прискорення зростання продуктивності праці являється не підвищення долі нагромадження в національному доході, а поліпшення рівня ефективності нагромадження. Це дає можливість зблизити темпи зростання нагромадження та споживання, а разом з тим і темпи зростання продуктивності праці і заробітної плати.

При дослідженні співвідношення зростання продуктивності праці і заробітної плати на соціалістичному підприємстві головна увага приділяється саме тим підприємствам, які переведені на нові умови планування і економічного стимулювання. В роботі розглянуті точки зору про фактори співвідношення на рівні підприємства. Показано, що «відлучення» колективу від «техніки, прирахування її до факторів, що стоять «не на стороні колективу підприємства», завдає певної шкоди матеріальному стимулюванню.

Визначення критерію оптимальності співвідношення темпів росту продуктивності праці і заробітної плати на рівні підприємства істотно залежить від вірного вибору показників продуктивності праці і заробітної плати. Можна погодитися з автором в тому, що за показник продуктивності суспільної праці доцільно брати виробіток чистої продукції (в старих цінах), а за показник заробітної плати — середню заробітну плату з урахуванням надходжень з фонду заробітної плати і фонду матеріального заохочування. І в нових умовах стимулювання продуктивність праці повинна зростати швидше збільшення заробітної плати. Витрати заробітної плати на карбованець реалізованої продукції повинні, як правило, знижуватися. Але в тих випадках, коли на підприємстві різко покращується використання фондів, підвищення якості продукції не супроводжується збільшенням обсягу продукції, витрати заробітної плати на карбованець реалізованої продукції можуть і не зменшуватися. Практичний інтерес має висновок про те, що в нових умовах планування і економічного стимулювання співвідношення темпів зростання продуктивності праці і заробітної плати повинно бути таким, щоб знижувалась не лише питома вага заробітної плати в собівартості продукції, але і вся собівартість і щоб зростав чистий дохід. Чиста продукція повинна зростати швидше, ніж заробітна плата.

Значне місце в монографії відведено аналізу ролі заробітної плати у стимулюванні підвищення продуктивності праці. Автор виходить із вірного тезису, що стимулююча роль заробітної плати може бути використана тим повніше, чим всебічніше розкрито її зміст. Заробітну плату не можна розглядати як суто категорію розподілу, як це часто робиться, а слід вважати, що вона відбиває відносини виробництва, розподілу, обміну та споживання. Заробітна плата зрозуміла лише з урахуванням ряду економічних законів і насамперед основного економічного закону соціалізму.

Заробітна плата пов'язана із трьома сторонами матеріального заохочування. При характеристиці відносин, які відбиває заробітна плата, автор розрізняє економічні відносини власності і економічні відносини господарювання. Ряд практичних рекомендацій запропоновано в розділах, присвячених аналізу основних напрямків підвищення стимулюючої ролі заробітної плати. Йдеться про шляхи більш раціонального утворення фонду матеріального заохочування, щоб підприємство було зацікавлене не лише в економії минулої праці, кращому використанні виробничих фондів, а і в економії живої праці, підвищенні її продуктивності. На основі узагальнення даних по ряду галузей промис-

ловості УРСР та 25 підприємств м. Харкова вносяться пропозиції про поліпшення практики перегляду норм виробітку. Автор виявив знання виробничої обстановки і умов, аналізуючи становище преміювання робітників і службовців в промисловості у нових умовах господарювання.

В значній своїй частині монографія полемічна. Полеміка ведеться з принципових позицій марксизму-ленінізму, на основі аналізу реальної дійсності. Тому полемічний характер скоріше є позитивною рисою монографії, хоч по деяким питанням з автором не можна без застережень погодитись. Це стосується, наприклад, спірного питання про гарантованість з боку держави тієї частини доходів трудящих, яка виступає у вигляді преміальної винагороди за рахунок частини прибутку. Тут гарантія має дещо інший характер, ніж гарантованість тарифної оплати трудящим за час праці і незалежно від її результатів. Не досить послідовно викладено точку зору автора на методи обчислювання продуктивності праці на рівні підприємства.

Незважаючи на часткові недоліки, робота в цілому заслуговує високої оцінки і є важливим внеском в розробку однієї з найбільш складних і актуальних проблем політичної економії соціалізму.

НА КАФЕДРІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

На кафедрі політичної економії університету завжди приділялась велика увага вивченню, розробці та популяризації великої теоретичної лєнінської спадщини. У післявоєнні роки науково-дослідницька та популяризаторська робота викладачами кафедри проводилась головним чином по проблемах і темах, пов'язаних з лєнінським етапом в політекономії. Розроблялись і зараз продовжують розроблятися такі проблеми: «Питання політекономії в працях В. І. Лєніна» (доц. Й. М. Бейліс); «Аграрне питання в працях В. І. Лєніна» (проф. О. П. Мамалуй); «Лєнінський план побудови соціалізму і комунізму в СРСР» (проф. О. М. Васильєв); «Критика В. І. Лєніним буржуазних, реформістських, рєвізіоністських теорій з питань політичної економії» (проф. О. П. Мамалуй, проф. О. М. Васильєв доценти Й. М. Бейліс, Б. П. Данилєвич, В. М. Лїсовицький та інші); «В. І. Лєнін та найважливіші проблеми розвитку соціалістичної економіки» (доценти О. А. Рубан, І. Я. Ткаченко, М. М. Кім, В. О. Ковальова, С. В. Межеріцький, Є. М. Вороб'єв, В. О. Набока, К. М. Олійник, В. Л. Козлов, старші викладачі Р. С. Артамонова, Н. Й. Матвійчук, Л. М. Іванова та інші).

З названих та інших проблем працівники кафедри опублікували ряд монографій, брошур, статей, які одержали позитивні оцінки преси. Написані також дисертації.

Бібліографія вказаних праць наводиться нижче. Її склав старший лаборант кафедри політекономії Е. М. Корчак.

ПРАЦІ ПО ЛЄНІНСЬКИМ ТЕМАТИЦІ, ОПУБЛІКОВАНІ ВИКЛАДАЧАМИ
ТА АСПІРАНТАМИ КАФЕДРИ

1. Артамонова Р. С. Ленинское учение о цели социалистического производства и его развитие в новой Программе КПСС. — В кн.: Тезисы научной конференции аспирантов кафедр общественных наук, посвященной 92-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина. Харьков, 1962 (Харьк. гос. ун-т. Ротапринт).
2. Артамонова Р. С. В. И. Ленин про мету соціалістичного виробництва. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії. Вип. 5, 1969.
3. Бейліс Й. М. О книге В. И. Ленина «Империализм как высшая стадия капитализма». — Науч. записки Харьк. ин-та сов. торговли, т. 2, 1941.
4. Бейліс Й. М. Некоторые вопросы политической экономии в работе В. И. Ленина «Что такое «друзья народа» и как они воюют против социал-демократов?» — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 83. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 2, 1957.
5. Бейліс Й. М. Экономическое обоснование В. И. Лениным союза рабочего класса и крестьянства в книге «Развитие капитализма в России». — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 92. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 3, 1957.
6. Бейліс Й. М. Проблемы воспроизводства в книге В. И. Ленина «Развитие капитализма в России». — Учен. записки Харьк. ин-та сов. торговли, т. 10, 1960.
7. Бейліс Й. М. Развитие В. И. Лениным теории воспроизводства. — Науч. записки Харьк. ин-та сов. торговли, т. 10, 1960.
8. [Бейліс Й. М.]. Критика антиленинских теорий империализма. — В кн.: Критика современных буржуазных, реформистских и ревизионистских теорий по вопросам политической экономии. Ред. А. П. Мамалуй. Харьков, 1963. (Харьк. гос. ун-т. Кафедра политической экономии).

9. Бейлис И. М., Васильев О. М. Развитие В. И. Лениным марксистской политической экономии. Учебное пособие для студентов-заочников. Харьков. Изд-во Харьк. ун-та, 1963.
10. Бейлис И. М. Некоторые вопросы предмета политической экономии в работах В. И. Ленина. — Вестник Харьковского ун-та, № 9. Серия политической экономии, вып. 2, 1965.
11. Бейлис И. М., Усыскин И. А. Некоторые вопросы некапиталистического развития экономики отсталых стран в трудах В. И. Ленина. — Вестник Харьковского ун-та, № 5. Серия политической экономии, вып. 1, 1965.
12. Бейліс І. М., Євдокімова З. М. Ленінські ідеї переходу до соціалізму, обминаючи капіталізм, та їх здійснення в СРСР. — Вісник Харківського ун-ту, № 178. Серія політичної економії, вип. 4, 1968.
13. Бейліс І. М., Шерстюк І. М. В. І. Ленін про принципи матеріальної заінтересованості при соціалізмі. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
14. Богиня Д. П. В. И. Ленин о социалистическом соревновании как важнейшем условии повышения производительности труда. (На материалах угольной промышленности Донбасса). — В кн.: Тезисы научной конференции аспирантов кафедр общественных наук, посвященной 92-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина, Харьков, 1962 (Харьк. гос. ун-т. Ротапринт).
15. Бондаренко М. І. Націоналізація землі — основна вимога ленінської аграрної політики в Росії. — Вісник Харківського ун-ту, № 20. Серія політичної економії, вип. 3, 1967.
16. Васильев О. М. В. И. Ленин о роли союза рабочего класса и трудящегося крестьянства в борьбе за победу социалистической революции. — Учен. записки (Харьк. ун-т.), т. 83. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 2, 1957.
17. Васильев О. М. В. И. Ленин об овладении командными высотами народного хозяйства и возникновении социалистического уклада в СССР. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 92. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 3, 1957.
18. Васильев О. М. В. И. Ленин о сущности и значении новой экономической политики. — В кн.: Сборник научных работ кафедр политической экономии вузов г. Харькова. Вып. 1, Харьков, 1960.
19. Васильев О. М. В. И. Ленин об основных принципах организации руководства социалистическим хозяйством. — В кн.: В. И. Ленин о строительстве социалистической экономики. Сборник научных работ кафедр политической экономии вузов г. Харькова. Вып. 3, Харьков, 1960.
20. Васильев О. М. Ленинский план построения социализма и его осуществление в СССР. Харьков. Изд-во Харьк. ун-та, 1960.
21. Васильев О. М., Сазонов Н. И. В. И. Ленин об изменении социально-экономической природы кооперации в переходный период от капитализма к социализму (1918—1923 годы). — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 119. Труды кафедры политической экономии, т. 5, 1961.
22. Васильев О. М., Гринченко М. Н. Аграрные отношения в России в конце XIX—начале XX веков и их анализ в трудах В. И. Ленина. (Рецензия на кн.: Мамалуй А. П. В. И. Ленин об аграрных отношениях в конце XIX — начале XX вв. Харьков, Изд-во Харьк. ун-та, 1960. 97 с.) — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 126. Труды кафедры политической экономии, т. 6, 1962.
23. Васильев О. М., Ким М. Н. В. И. Ленин о необходимости и путях социалистической индустриализации в нашей стране. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 142. Труды кафедры политической экономии, т. 8, 1963.
24. Васильев О. М., Ким М. Н. Ленинское учение о материально-технической базе коммунизма и его развитие в новой Программе КПСС. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 134. Труды кафедры политической экономии, т. 7, 1963.
25. Васильев О. М. В. И. Ленин об основных принципах управления социалистическим хозяйством. — В кн.: Тезисы докладов на теоретической конференции кафедры политической экономии Харьковского университета: «Укрепление хозяйственного расчета в период развернутого строительства коммунизма». Харьков, 1964.
26. Васильев О. М. В. И. Ленин о стимулах развития социалистического производства. — В кн.: Тезисы докладов на научной конференции: «Материальное стимулирование роста социалистического производства и вопросы оплаты труда на современном этапе коммунистического строительства», посвященной 95-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина. 17—18 мая 1965 года. Харьков, 1965. (Харьк. гос. ун-т. Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики. Ротапринт).
27. Васильев О. М. Разработка В. И. Лениным плана строительства социализма и коммунизма в СССР. Харьков, Изд-во Харьк. ун-та, 1965.
28. Васильев О. М., Олейник Е. М. Ленинское учение о роли культурной революции в коммунистическом строительстве и его развитие в новой Программе КПСС. — Вестник Харьковского ун-та, № 9. Серия политической экономии, вып. 2, 1965.

29. Васильев О. М. В. І. Ленін про закономірний характер соціалістичної революції. — Вісник Харківського ун-ту, № 18. Серія наукового комунізму, вип. 1, 1966.
30. Васильев О. М. Ленинские принципы планового руководства хозяйством и их творческое развитие в решениях XXIII съезда КПСС. — В кн.: Актуальные проблемы экономического развития СССР в новой пятилетке. Тезисы докладов и выступлений на научной конференции, посвященной XXIII съезду КПСС. Харьков, 1966. (Харьк. гос. ун-т. Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики. Ротапринт).
31. Васильев О. М. В. И. Ленин о международном значении опыта строительства социализма в СССР. — В кн.: Тезисы докладов на научной сессии, посвященной 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. 14 октября 1967 г. Харьков, 1967. (Ун-т марксизма-ленинизма горкома КП Украины).
32. Васильев О. М. В. И. Ленин об объективных основах общих закономерностей и своеобразии форм перехода к социализму. — В кн.: Материалы Всесоюзной конференции партийных, научно-исследовательских учреждений и кафедр общественных наук вузов на тему: «Великий Октябрь — торжество ленинской теории социалистической революции». Ленинград. Апрель, 1967, М., 1967 (Ротапринт ИМЛ при ЦК КПСС).
33. Васильев О. М. В. И. Ленин — организатор строительства социализма и коммунизма в СССР. — В кн.: Тезисы докладов и сообщений на научной конференции, посвященной 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. 24—25 октября 1967 г. Харьков, 1967 (Харьк. гос. ун-т. Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики. Ротапринт).
34. Васильев О. М. Ленинский план построения социализма и его осуществление на Украине. — В кн.: Тезисы докладов и сообщений на научной конференции, посвященной 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. 24—25 октября 1967 г. Харьков, 1967 (Харьк. гос. ун-т. Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики). Ротапринт.
35. Васильев О. М., Сазонов М. І. Здійснення Жовтневою революцією ленинського плану оволодіння командними висотами народного господарства. — Вісник Харківського ун-ту, № 24. Серія наукового комунізму, вип. 2, 1967.
36. Васильев О. М. В. І. Ленін про наукові основи економічної політики соціалістичної держави. — Вісник Харківського ун-ту, № 178. Серія політичної економії, вип. 4, 1968.
37. Васильев О. М. Критика В. И. Лениным экономической концепции анархо-синдикализма и современность. — В кн.: Критика современных буржуазных и реформистских теорий в курсе политической экономии. Тезисы докладов научной конференции. Москва. Март 1969 г. М., 1969 (Московский экономико-статистический ин-т. Ротапринт).
38. Васильев О. М., Бейлис И. М. Об изучении произведений В. И. Ленина, рекомендуемых в курсе политической экономии. Методическое пособие для слушателей университета марксизма-ленинизма. Харьков, 1969 (Университет марксизма-ленинизма Харьковского горкома КП Украины. Кафедра политической экономии).
39. Воробйов Є. М. В. І. Ленін про особливості спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
40. Гринченко М. Н. Разработка В. И. Лениным экономической программы Коммунистической партии в период подготовки Великой Октябрьской социалистической революции. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 83. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 2, 1957.
41. Гринченко М. Н. В. И. Ленин об общих закономерностях и своеобразии форм перехода различных стран к социализму. — В кн.: В. И. Ленин о строительстве социалистической экономики. Сборник научных работ кафедр политической экономии вузов г. Харькова, Вып. 3. Харьков, 1960.
42. Гринченко М. Н. Ленинский план социалистической революции (К 50-летию «Апрельских тезисов» В. И. Ленина). — Газ. «Красное знамя», 1967, 15 апреля.
43. Грінченко М. М. Ленинський курс на соціалістичну революцію. — Газ. «Соціалістична Харківщина», 1967, 11 травня.
44. Данилевич Б. Ф. Ленинский план электрификации и его осуществление в СССР. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 92. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 2, 1957.
45. Данилевич Б. П., Терехов Ю. І. Розвиток В. І. Леніним марксистської економічної науки. — Газ. «Соціалістична Харківщина», 1959, 22 квітня.
46. Данилевич Б. П., Терехов Ю. І. Ленінський кооперативний план в дії. — Газ. «Соціалістична Харківщина», 1962, 23 травня.
47. (Данилевич Б. Ф.) Критика В. И. Лениным взглядов народников и «легальных марксистов» по вопросам реализации совокупного общественного продукта. Критика теории Р. Люксембург. — В кн.: Критика современных буржуазных, реформистских и ревизионистских теорий по вопросам политической экономии. Ред. А. П. Мамалуй. Харьков, 1963 (Харьк. гос. ун-т. Кафедра политической экономии).

48. Іванова Л. М. В. І. Ленін про розподіл матеріальних і духовних благ в соціалістичному суспільстві. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.

49. Ким М. Н. В. И. Ленин о материально-технической базе коммунизма и путях ее создания. — В кн.: Тезисы научной конференции аспирантов кафедр общественных наук, посвященной 92-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина. Харьков, 1962 (Харьк. гос. ун-т. Ротапринт).

50. Ким М. Н. Осуществление ленинских идей о материально-технической базе коммунизма. — Газ. «Ленин кичи», орган ЦК КП Казахстана, 1962, 23 мая (На корейском языке).

51. Ким М. Н. Новая пятилетка — важный этап в осуществлении ленинского учения о создании материально-технической базы коммунизма. — В кн.: Тезисы докладов и сообщений на научной конференции, посвященной 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. 24—25 октября 1967 г. Харьков, 1967 (Харьк. гос. ун-т. Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики. Ротапринт).

52. Ким М. М. Ленінське вчення про матеріально-технічну базу комуністичного суспільства і здійснення його в СРСР. — Вісник Харківського ун-ту, № 178. Серія політичної економії, вип. 4, 1968.

53. Ковалева В. А., Милитицкая Э. Л. Полезная книга, посвященная ленинскому плану построения социализма в СССР (Рецензия на книгу: Васильев О. М., Ленинский план построения социализма и его осуществление в СССР. Харьков, Изд-во Харьк. ун-та, 1960. 78 с.). — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 126. Труды кафедры политической экономии, т. 6, 1962.

54. Коровяковский Д. З. В. И. Ленин о материальной заинтересованности при социализме. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 100. Труды истор. ф-та, т. 7, 1959.

55. Кучерявенко П. Х. Ленинский путь создания коллективных хозяйств — столбовая дорога перехода крестьянства к социализму. — В кн.: В. И. Ленин о строительстве социалистической экономики. Сборник научных работ кафедр политической экономии вузов г. Харькова. Вып. 3, Харьков, 1960.

56. Лисовицкий В. Н. Борьба В. И. Ленина с мелкобуржуазным оппортунизмом в аграрном вопросе в период буржуазно-демократической революции. — Вестник Харьковского ун-та, № 9. Серия политической экономии, вып. 2, 1965.

57. Лисовицкий В. Н. Критика В. И. Лениным аграрной программы партии социалистов-революционеров (эсеров). — Вестник Харьковского ун-та, № 5. Серия политической экономии, вып. 1, 1965.

58. Лисовицкий В. Н. Критика В. И. Лениным закона «убывающего плодородия почвы» и ее значение для борьбы с современными антинаучными аграрными теориями. — В кн.: Актуальные проблемы экономического развития СССР в новой пятилетке. Тезисы докладов и выступлений на научной конференции, посвященной XXIII съезду КПСС. Харьков, 1966 (Харьк. гос. ун-т). Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики. Ротапринт).

59. Лисовицкий В. М. Критика В. И. Лениным дрібнобуржуазної політекономії з питань генезису капіталізму в сільському господарстві. — Вісник Харківського ун-ту, № 20. Серія політичної економії, вип. 3, 1967.

60. Лисовицкий В. Н. Критика В. И. Лениным мелкобуржуазных теорий земельной ренты и ее значение для укрепления союза рабочего класса и крестьянства. — В кн.: Тезисы докладов и сообщений на научной конференции, посвященной 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. 24—25 октября 1967 г. Харьков, 1967 (Харьк. гос. ун-т. Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики. Ротапринт).

61. Лисовицкий В. Н. Некоторые вопросы критики В. И. Лениным мелкобуржуазной методологии экономических исследований. — В кн.: Критика современных буржуазных и реформистских теорий в курсе политической экономии. Тезисы докладов научной конференции. Москва. Март 1969 г. М., 1969 (Московский экономико-статистический ин-т. Ротапринт).

62. Мамалуй А. П. В. И. Ленин о национализации земли и ее осуществление Великой Октябрьской социалистической революцией. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 92. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 3, 1957.

63. Мамалуй А. П. Марксистско-ленинская теория воспроизводства о законе преимущественного развития производства средств производства при капитализме. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 92. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 3, 1957.

64. Мамалуй А. П. В. И. Ленин об аграрном вопросе в России накануне и в период революции 1905—1907 гг. — В кн.: Сборник научных работ кафедр политической экономии вузов г. Харькова. Вып. 1. Харьков, 1960.

65. Мамалуй А. П. В. И. Ленин об аграрных отношениях в России в конце XIX—начале XX века. Харьков, Изд-во Харьк. ун-та, 1960.

66. Мамалуй А. П. Марксистская теория земельной ренты и ее дальнейшее развитие В. И. Лениным. Харьков, Изд-во Харьк. ун-та, 1960.
67. Мамалуй А. П. Марксистская теория земельной ренты и развитие ее в трудах В. И. Ленина. — В кн.: В. И. Ленин о строительстве социалистической экономики. Сборник научных работ кафедр политической экономии вузов г. Харькова. Вып. 3. Харьков, 1960.
68. Мамалуй А. П., Артамонова Р. С. Марксизм-ленинизм о цели общественного производства при социализме. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 119. Труды кафедры политической экономии, т. 5, 1961.
69. Мамалуй А. П., Богиня Д. П. В. И. Ленин о неуклонном росте производительности общественного труда, как решающем факторе строительства коммунизма. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 119. Труды кафедры политической экономии, т. 5, 1961.
70. Мамалуй А. П. Большая сила ленинского кооперативного плана (Рецензия). — Экономика Советской Украины, 1962, № 4.
71. Мамалуй А. П. Критика В. И. Лениным теорий муниципализации, раздела и социализации земли. — В кн.: Мамалуй А. П. Критика антимарксистских теорий по аграрному вопросу. Учебное пособие для студентов-заочников. Харьков, 1962.
72. Мамалуй А. П. Критика В. И. Лениным теорий муниципализации, раздела и социализации земли. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 134. Труды кафедры политической экономии, т. 7, 1963.
73. Мамалуй А. П., Филоненко А. С. Кооперативный план — составная часть ленинского плана построения коммунизма. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 142. Труды кафедры политической экономии, т. 8, 1963.
74. Мамалуй А. П. Ленинские тетради по аграрному вопросу. — В кн.: К вопросам развития социалистической экономики в послевоенный период. Харьков, 1964 (Харьк. гос. ун-т).
75. Мамалуй А. П. Критика В. И. Лениным теории муниципализации земли. — В кн.: Мамалуй А. П. Марксистско-ленинское учение о земельной ренте и развитии капитализма в сельском хозяйстве. Харьков, 1965.
76. Мамалуй А. П. Критика В. И. Лениным теории раздела земли. — В кн.: Мамалуй А. П. Марксистско-ленинское учение о земельной ренте и развитии капитализма в сельском хозяйстве. Харьков, 1965.
77. Мамалуй А. П. Критика В. И. Лениным теории социализации земли. — В кн.: Мамалуй А. П. Марксистско-ленинское учение о земельной ренте и развитии капитализма в сельском хозяйстве. Харьков, 1965.
78. Мамалуй А. П. Марксистско-ленинское учение о земельной ренте и развитии капитализма в сельском хозяйстве. Харьков, Изд-во Харьк. ун-та, 1965.
79. Мамалуй А. П. Успешное осуществление в СССР ленинской аграрной программы. — В кн.: Тезисы докладов и сообщений на научной конференции, посвященной 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. 24—25 октября 1967 г. Харьков, 1967. (Харьк. гос. ун-т. Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики. Ротапринт).
80. Мамалуй А. П., Кучерявенко П. Х. Ленинский кооперативный план — научная основа социалистического преобразования сельского хозяйства (в Польше). — В кн.: Мамалуй А. П., Кучерявенко П. Х. Социалистическое преобразование крестьянского хозяйства в Польской Народной Республике. Харьков, 1967.
81. Мамалуй О. П. Ленінська аграрна програма і здійснення її Великою Жовтневою соціалістичною революцією. — Вісник Харківського ун-ту, № 178. Серія політичної економії, вип. 4, 1968.
82. Мамалуй О. П., Сало Л. В. В. І. Ленін про культурно-технічний рівень робітничого класу та його значення в комуністичному будівництві. — Економіка Радянської України, 1969, № 8.
83. Мамалуй А. П. Розвиток В. І. Леніним марксистської політичної економії. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
84. Матвейчук Н. И. Ленинский принцип материальной заинтересованности и его осуществление в сельском хозяйстве СССР. — В кн.: Тезисы научной конференции аспирантов кафедр общественных наук, посвященной 92-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина. Харьков, 1962 (Харьк. гос. ун-т. Ротапринт).
85. Межеричкий С. В. Ленинские принципы хозяйствования и новые формы участия трудящихся в управлении производством. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 119. Труды кафедры политической экономии, т. 5, 1961.
86. Межеричкий С. В. Развитие ленинского принципа демократического централизма в руководстве хозяйством в современных условиях. — В кн.: Тезисы докладов и сообщений на научной конференции, посвященной 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. 24—25 октября 1967 г. (Харьк. гос. ун-т. Кафедры политической экономии, планирования, статистики и учета, советской экономики. Ротапринт).
87. Мосьпан Г. В. В. І. Ленін про переваги соціалізму над капіталізмом в піднесенні культурно-технічного рівня трудящих. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.

88. Набока В. А. В. І. Ленін про дві форми соціалістичної власності. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
89. Олексієнко І. Ф. В. І. Ленін про співвідношення двох підрозділів суспільного виробництва. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
90. Олійник К. М. Торжество лєнінських ідей культурної революції в СРСР — Вісник Харківського ун-ту, № 178. Серія політичної економії, вип. 4, 1968.
91. Рубан А. А. В. І. Ленін о роли производительности труда в строительстве коммунизма. — Учен. записки (Харьк. ун-т), т. 83. Труды экон. ф-та. Кафедра политической экономии, т. 2, 1957.
92. Рубан А. А. Ленинизм живет и побеждает. — Блокнот агитатора, 1960. № 7.
93. Рубан А. А. Постоянно советуясь с вождем (К 45-летию работы В. И. Ленина «Великий почин»). — Газ. «Красное знамя», 1964, 28 июня.
94. Сазонов Н. И. Развитие ленинского учения о социалистической собственности в Программе КПСС. — В кн.: Тезисы научной конференции аспирантов кафедр общественных наук, посвященной 92-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина. Харьков, 1962 (Харьк. гос. ун-т. Ротапринт).
95. Срібницька Т. Г. Ленінські ідеї про матеріальний добробут трудящих селян і сучасність. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
96. Сычева Л. П. Роль денежной оплаты труда в укреплении ленинского принципа материальной заинтересованности в колхозах. — В кн.: Тезисы научной конференции аспирантов кафедр общественных наук, посвященной 92-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина. Харьков, 1962 (Харьк. гос. ун-т. Ротапринт).
97. Терехов Ю. И., Ковалева В. А. Закон неравномерности экономического и политического развития капитализма при империализме. Теория В. И. Ленина о возможности победы социализма первоначально в одной, отдельно взятой стране. — В кн.: Терехов Ю. И., Ковалева В. А. Историческое место империализма. Учебное пособие для студентов общенаучных факультетов. Харьков, 1968.
98. Терехов Ю. И., Ковалева В. А. Критика антиленинских теорий империализма. — В кн.: Терехов Ю. И., Ковалева В. А. Историческое место империализма. Учебное пособие для студентов общенаучных факультетов. Харьков, 1965.
99. Ткаченко А. А. До питання про марксистсько-лєнінське розуміння категорії вартості товару. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
100. Ткаченко И. Е. В. И. Ленин о социалистическом преобразовании сельского хозяйства и развитие материально-технической базы колхозов. — В кн.: В. И. Ленин о строительстве социалистической экономики. Сборник научных работ кафедр политической экономии вузов г. Харькова. Вып. 3. Харьков, 1960.
101. Ткаченко И. Е. Осуществление ленинских идей о техническом прогрессе в сельском хозяйстве. — Труды кафедры политической экономии Харьковского политехнического института, т. 33, 1960.
102. Ткаченко І. Я. В. І. Ленін про роль індустрії в соціалістичному перетворенні сільського господарства. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
103. Школьнікова З. П. В. І. Ленін про виробництво і споживання при соціалізмі. — Вісник Харківського ун-ту, № 41. Серія політичної економії, вип. 5, 1969.
104. Щербаха И. К. В. И. Ленин о ведущей роли совхозов в развитии социалистического сельского хозяйства. — В кн.: Тезисы научной конференции аспирантов кафедр общественных наук, посвященной 92-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина. Харьков, 1962. (Харьк. гос. ун-т. Ротапринт).
105. Критика современных буржуазных, реформистских и ревизионистских теорий по вопросам политической экономии. Ред. А. П. Мамалуй. Харьков, Изд-во Харьк. ун-та, 1963 (Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького. Кафедра политической экономии).

ДИСЕРТАЦІЇ

1. В. И. Ленин о стадиях развития капитализма в сельском хозяйстве. (Филькович И. И. 1953 г.).
2. Осуществление ленинского кооперативного плана в СССР. (Крыхтин Е. И. 1954 г.).
3. В. И. Ленин о роли производительности труда в строительстве коммунизма. (Рубан А. А. 1957 г.).
4. Осуществление ленинского принципа материальной заинтересованности в государственных заготовках сельскохозяйственной продукции колхозов (Коровяковский Д. З. 1960 г.).
5. Ленинское учение о материально-технической базе коммунизма и его развитие в новой Программе КПСС. (Ким М. Н. 1963 г.).

6. Марксистско-ленинское учение об обобществлении производства и его развитие в решениях XXII съезда КПСС. (Филонов А. П. 1963 г.)
 7. Осуществление ленинского кооперативного плана — основа создания материально-технической базы коммунизма в деревне. (Филоненко А. С. 1965 г.)
 8. Разработка В. И. Лениным плана строительства социализма и коммунизма в СССР. (Докторская диссертация. Васильев О. М. 1966 г.)
 9. Некоторые вопросы марксистско-ленинской теории товарного производства при социализме. (Кривохатский Н. М., 1966 г.)
 10. В. И. Ленин о национализации земли и ее осуществление на Украине. (Бондаренко М. И., 1968 г.)
 11. Критика В. И. Лениным мелкобуржуазных теорий аграрного вопроса. (Лисовицкий В. Н. 1968 г.)
-

ЗМІСТ

	Стор.
М. М. Кім. В. І. Ленін про суть і форми суспільного поділу праці . . .	3
С. В. Межеричький. В. І. Ленін про участь трудящих в управлінні господарським будівництвом . . .	10
Б. П. Данилевич. В. І. Ленін про соціалістичне відтворення . . .	17
З. М. Євдокімова. В. І. Ленін про необхідність і значення допомоги переміжного пролетаріату країнам, які звільнились від колоніалізму . . .	23
Є. Л. Мілітицька. В. І. Ленін про шляхи піднесення народного добробуту . . .	30
Н. П. Іванова. В. І. Ленін про умови відтворення робочої сили при соціалізмі . . .	35
Г. О. Квартенко, А. А. Ткаченко. В. І. Ленін про використання вартісних важелів у будівництві соціалізму . . .	41
О. Ф. Гусарова. В. І. Ленін про використання робочої сили як головної продуктивної сили суспільства . . .	47
З. П. Школьнікова. Марксистсько-ленінське вчення про місце та роль споживання в процесі розширеного відтворення . . .	55
О. Ф. Гусарова. В. І. Ленін про визначальну роль освітньо-культурного рівня у підвищенні кваліфікації працівників за умов науково-технічного прогресу . . .	61
Т. Г. Срібницька. Роль ленінського принципу матеріальної заінтересованості в підвищенні добробуту селянства . . .	67
Г. В. Мосьпан. Піднесення культурно-технічного рівня трудящих в процесі побудови комунізму . . .	72
Продуктивність праці і заробітна плата . . .	77
На кафедрі політичної економії. Праці по ленінській тематиці, опубліковані викладачами та аспірантами кафедри . . .	81

Редактор С. Г. Горбуль
 Техредактор Л. Т. Момот
 Коректор Р. Е. Дорф

Здано до набору 20/X 1969 р. Підписано до друку 16/IV 1970 р. БЦ 50084. Формат 70×108^{1/16}. Обсяг: 5,5 фіз. друк. арк., 7,7 умовн. друк. арк., 7,2 обл.-вид. арк. Зам. 2001. Тираж. 500. Ціна 43 коп.

Харківська друкарня № 16 Обласного управління по пресі.
 Харків, Університетська, 16.

